

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA
Adriana Ferenčíková, Dana Gu-
ričanová, Robert Hammel, Re-
náta Hlavatá, Ingrid Hrubaničo-
vá, Martin Chochol, Bronislava
Chocholová, Ján Kačala, Natália
Kolenčíková, Ľubor Králik, Jana
Levická, Sibyla Mislovičová,
Lucia Molnár Satinská, Slavomír
Ondrejovič, Judita Páleníková,
Iveta Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
811 01 Bratislava, Panská 26

OBSAH KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 57 – 2023 – ČÍSLO 3

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: K pravo-
pisu štylisticky príznakových etnic-
kých a obyvateľských mien. 3. časť .. 129

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ,
Michal – VANČOVÁ, Iveta –
ELIÁŠ, Pavol – LETZ, Dominik
Roman: Nové a revidované sloven-
ské mená dovážaných, zavlečených,
pestovaných a ďalších na Slovensku
známych cudzokrajných cievnatých
rastlín. Doplnky. 3. (O – Z) 140

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Strom ma korunu, drik a koreňe (1. časť).
E. Dvornická..... 155

ROZLIČNOSTI

Krypto- a krypto. J. Páleníková 164

SPRÁVY A POSUDKY

Jubilantka Ľubica Balážová. L. Mihá-
liková 169
Nová popularizačná publikácia z ob-
lasti etymológie. Ľ. Králik 172

SPYTOVALI STE SA

Rázcestník. S. Duchková 190

PRIPOMÍNAME SI..... 192

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 57, 2023, č. 3 (4. 7. 2023). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 12 €, jednotlivé čísla 2 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2023

Cena 2 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

K pravopisu stylisticky príznakových etnických a obyvateľských mien. 3. časť

INGRID HRUBANIČOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: In the third part of the study on stylistically marked ethnic and inhabitants' names (Hrubaničová, 2023a, 2023b), we focus on diverse marked expressions that, to varying degrees, are in touch with the meaning of the bearer/bearers of ethnic or inhabitant affiliation and whose spelling is unstable. In describing this heterogeneous group of expressions, we rely on mechanisms of semantic transposition (semantic criterion), formal aspects, especially adaptation processes, and word formation contexts (formal criterion), and a stylistic feature associated with the axiological intention of the user of such a denomination (pragmatic criterion). We propose criteria based on which the status of these units is specified with regard to their belonging to the appellative or proper sphere of vocabulary, and we point out the borderline character of some cases (with consequences for writing an upper- or lowercase letter at the beginning).

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe a grantovej úlohy VEGA č. 2/0016/21 Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

Keywords: spelling, proper name, appellative, stylistically marked ethnic name, stylistically marked inhabitant's name, ethnic insult, semantic transposition, axiological intention of the user

V predchádzajúcich dvoch častiach štúdie sme sa pokúsili predstaviť všeobecné problémy pri pravopise štylisticky príznakových etnických a obyvateľských mien v súčasnej slovenčine (Hrubaničová, 2023a) a bližšie sme analyzovali slovtvorbu, sémantiku a pravopis takých mien, ktoré sú v priamom formálnom vzťahu so svojimi neutrálnymi náprotivkami [sufixálne propriálne deriváty *SLOVÁČIK* – *SLOVÁČISKO* (Slovák); *ČECHÚŇ/ČECHÚR* (Čech) – *ČECHÚNIK/ČECHÚRIK* – *ČECHÚNISKO/ČECHÚRISKO* (Čechúň/Čechúr) – *ČECHÁK* (Čech) – *ČECHÁČIK* (Čechák) a deabreviačné deriváty *Dederón/dederón*, *Endeerák/endeerák*, *Dederák/dederák* (obyvateľ, občan Nemeckej demokratickej republiky, skr. NDR, DDR); *Usák/usák* (Američan, obyvateľ, občan Spojených štátov amerických, skr. USA)] (Hrubaničová, 2023b).

V tretej časti sa pokúsime uchopiť príznakové výrazy – jednoslovné i viacslovné, ktoré sú v rozličnej miere v dotyku s významom nositeľ/a/nositeľov etnickej alebo obyvateľskej príslušnosti.

Zo sémantického hľadiska, z hľadiska formálneho vzťahu/nevzťahu k svojim neutrálnym náprotivkom i z hľadiska relevancie v slovnej zásobe je to veľmi heterogénna skupina výrazov. Z hľadiska štylistického príznaku sú to expresíva a najmä pejoratíva alebo hrubé, znevažujúce výrazy. Opíšeme ďalší typ takýchto výrazov na základe vlastných zistení, a to expresívne metonymické výrazy motivované perifrastickými pomenovaniami krajín na základe ich kultúrnych symbolov, symbolických objektov alebo motivované samými takýmito symbolmi (indexálno-symbolické znaky):

GALSKÝ KOHÚT (Francúz),¹ *RUSKÝ MEDVEĎ* (Rus), *AMERICKÝ OROL* (Američan).

Komentár: Ide o novšie pomenúvacie spôsoby, ktoré nateraz v našej literatúre nenachádzame zachytené či opísané. Motivátom tohto typu pomenovaní môžu byť opisné perifrázy s druhovým všeobecným menom „krajina“: *krajina galského kohúta* (Francúzsko), no skôr sa nám javí, že ide o tvorenie na základe synekdochy – symbolický národný/kultúrny objekt sa

¹ O významovej stránke a pravopise tohto typu pomenovaní pozri aj Hrubaničová, 2023a.

použije na označenie krajiny i jej obyvateľa či príslušníka národa: *GALSKÝ KOHÚT* (Francúzsko; Francúz), *RUSKÝ MEDVEĎ* (Rusko; Rus), *ČÍNSKY DRAK* (Čína; Číňan), *AMERICKÝ OROL* (Amerika; Američan).² Pravopis opisných perifráz na označenie krajín (i viacerých pri jednej krajine alebo jedna perifrása sa používa na viaceré krajiny) je u nás ustálený, v Slovníku súčasného slovenského jazyka v 2. zväzku (H – L, 2011) vo frazeologickej zóne hesla **krajina** hojne sa uvádzajú doklady na takéto opisné, nepriame označenia: „fraz. publ. *alpská krajina* obyč. o Švajčiarsku, Rakúsku al. Lichtenštajnsku; publ. *krajina galského kohúta* Francúzsko; publ. *krajina helvétskeho kríža* Švajčiarsko; publ. *krajina javorového listu* Kanada; publ. *krajina polmesiaca* Turecko; publ. *krajina tisícich jazier* Fínsko; publ. *krajina troch koruniek* Švédsko; publ. *krajina tulipánov* al. *krajina veteriných mlynov* Holandsko; publ. *krajina vychádzajúceho slnka* Japonsko.“ J. Mistrík v práci venovanej rečníckemu štýlu (1972, s. 356) radí perifrázy (doslova tu používa príklad *krajina tulipánov*) spolu s inými rečníckymi a poetologickými figúrami (slovnými hrami, hyperbolou, chiazmom, symplokou atď.) k „beletrizujúcim a ozdobným prvkom“ (tamže) rečníckeho štýlu. Zároveň konštatuje: „V podstate ide naozaj o básnické figúry, ktoré poslucháča pristavujú a pútajú k textu. Sú to vyjadrovacie prostriedky náročné na vnímanie, na identifikovanie, a preto sa v rečníckych prejavoch vyskytujú len ako pilulky alebo príchute“ (tamže, s. 356 – 366). Súhlasíme s konštatovaním, že identifikácia (vyžadujúca si isté znalosti) a najmä interpretácia básnických figúr sú náročné, za ich použitím sa môže skrývať viacvrstvové kódovanie významu a rôzne autorské komunikačné stratégie a zámery. To je ich podstata. Môžu byť „vyjavovacie“ rovnako, ako môžu byť „zastieracie“. Ich interpretáciu umožňuje iba kontext, pričom apelatívne

² Kým pri označeniach asociujúcich krajiny je tento typ zástupného synekdochického utvárania rozšírenejší (*TRI KORUNKY* /Švédsko/, *TURECKÝ POLMESIAC* /Turecko/), označenie pre človeka zaznamenávame iba v prípadoch, keď apelatívum označujúce symbolický objekt je zviera (životnosť, vlastnosti, ktoré možno pripísať aj človeku). Na pomenovanie osoby sa používa aj neanimálny základ, neuplatňuje sa však ako etnonymum, ale napríklad na označenie športových kolektívov, pričom vzniká viacnásobný metonymický rad, napr. *krajina troch koruniek* – *Tri/tri korunky* (Švédsko) – *Tri/tri korunky* (hokejový tím, reprezentácia Švédska); *krajina javorového listu* – *Javorový/javorový list* (Kanada) – *Javorový/javorový list* i *Javorové/javorové listy* (hokejový tím, reprezentácia Kanady). Pravopis tu kolíše aj pri označeniach krajiny, aj pri označeniach športových tímov, kde však môžu niektoré fungovať aj ako vlastné mená – názvy športových klubov, napr. *Javorové listy Toronto* (Toronto Maple Leafs).

obrazné spojenia primárne asociujú apelatívne významy. Ak prichádza do úvahy aj propriálna asociácia, je v úzadí, resp. nevieme celkom presne tento vzťah rozseknúť. Možno to ukázať napríklad na použití výrazu *galský kohút* v beletrii, ktorým sa označuje človek:

„*Vý nie ste lev, ale nafúkaný galský kohút!*“ povedal komisár. (...) *Komisár nás urazil tým najhlúpejším spôsobom. Akoby sa v ňom stelesnilo všetko habsburské pohrdanie inými národmi. (...) Zabúdili ste do prírodopisu, pán komisár. A kohút nepozná prírodopis, myslí si, že je pánom tvorstva...*“ *Komisára však nevyviedla zo spupnosti ani Felixova vtípnosť, ktorá mohla ututlať nebezpečnú roztržku. „Ste pyšný galský kohút, pán Tournachon. Ale my vám pristrihneme krídla a zrazíme hrebienok!“*“ (Peter Glocko: *Ruža pre Jula Verna alebo Päť týždňov bez balóna*. Bratislava: Mladé letá 1986).³

Nemôžeme tu podrobne interpretovať tento text, ale zvýraznili sme v ňom časti, ktoré jasne naznačujú, ako tu spojenie *galský kohút* lavíruje medzi významami „zvíera“, „národný symbol“, „človek s istými vlastnosťami (naparovanie sa, hrdosť, pýcha)“ a významom „príslušník národa“ (francúzske priezvisko Tournachon).

Tomuto typu pomenovaní sme venovali väčšiu pozornosť, pretože sa domnievame, že podobným spôsobom fungujú v jazyku aj inak tvorené obrazné označenia, ktoré sú v dotyku s významom etnickej alebo obyvateľskej príslušnosti. Z nášho pohľadu sa pri vysvetľovaní pravopisnej stránky EOM nemožno uspokojiť so zjednodušeným konštatovaním, ktoré sa objavuje v niektorých presvedčeniach, že všetko, čo sa použije miesto neutrálneho (oficiálneho) EOM, je vlastné meno. Pri príznakových metaforických, metonymických alebo metaforicko-metonymických apelatívnych označeniach ľudí, ktoré v nejakej miere asociujú aj význam etnickej alebo obyvateľskej príslušnosti, sa nám pri ich hodnotení, či sú to apelatíva, alebo propriá, omnoho dôležitejší javí sémantický aspekt výrazu. O to väčšmi to platí pri pejoratívnych a hrubých znevažujúcich označeniach, ktoré bývajú súčasťou obranných (ako citátové výrazy) alebo nenávistných (i vyslovene rasistických) diskurzov a ktoré sa v zahraničnej literatúre považujú za etnické ná dávky (pozri Hrubaničová, 2023a).

³ V článku citované doklady pochádzajú z korpusu Omnia Slovaca III Maior (18.01), ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpusu (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚLEŠ SAV. [cit. 21. 6. 2023]

Význam a výrazová sila takýchto výrazov sa dobre ukazuje, ak vedľa seba zoradíme rôzne apelatíva používané v dotyku s etnickou príslušnosťou:

Slovák (základné, neutrálne vlastné meno): *LOVÁK/LOVÁCI* (vnútroskupinové⁴ novšie pejoratívum – s narážkou na maďarskú výslovnosť –, používané v súvislosti so Slovákami, ktorí sú naklonení Maďarom, alebo v súvislosti so slovenskými Maďarmi i s významom „ten, čo je/tí, čo sú na peniaze, rómsky lóve“), *SLOPTÁK* (vnútroskupinový novší hrubý výraz/nadávká s narážkou na človeka, ktorý holduje alkoholu, sloveso *slopat* – „piť hojne alkohol“), *ČOBOLÁK/ČOBOL* (novšie české výrazy odkazujúce na rečový prvok postavy umeleckého diela slovenského pôvodu – „čo bolo, to bolo, terazky som majorom“), *BUTATÓT* (prevzatie z maďarčiny, hrubý výraz/nadávká s narážkou na slovenskú etnicitu), *KRPČIAR* (pejoratívum/nadávká s narážkou na apelatívny význam „zaostalý človek“ odvodený od základného významu „v minulosti výrobca krpcov“).

„*Boli v neustálom strachu, že ich ako Maďarov odsunú, a s plačom zdôrazňovali, že oni boli ‚Lováci‘ a nikomu neublížili, čo bola iste pravda.*“ (Emília Juricová: *Môj život medzi výtvarníkmi*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2000); *Akých slovákov* [výraz je takto zapísaný v zdroji] *to máš na mysli? Hádám lovákov, nie, čo milujú love, a kto im hodí aspoň grafciar, tak je veľký asi ako Svätopluk a Jánošík dokopy.* (aktuality.sk, diskusie, 2010);

„*Slováci chcú podcenit' Čechov a nazvú ich – čecháčkovia (oni nás zas – čoboláci, čo je ok medzi bežnými ľuďmi a nie štátnymi tajomníkmi*“ (tyzden.sk, 2010); „*Na sociálnych sieťach sa občas mihne roztrpčená poznámka, ako sa kvôli ‚čobolákom‘ nedostal nejaký český študent na školu.*“ (zurnal.pravda.sk, 2015);

Po večeri prišiel za mnou komencionár Majoroš a začal mi vyčítať, ba aj kričať, čo mu má taký butatót deťom chlieb kradnúť. (Ladislav Ťažký: *Aj v nebi je lúka*. Martin: Matica slovenská 2004); „*Ja ho sama dám do služby niekde bližšie, nie tak ďaleko na Maďary, veď tam mi chlapec aj našu reč zabudne. Doma ho nik nebude prezývať butatótom, tu bude ako*

⁴ Vzniklo ako autoetnonymum, vyčleňujúc tak skupinu vnútri etnika s poukazom na isté typické vlastnosti (spôsob reči). Hranica medzi auto- a heteroetnonymami je niekedy nezreteľná, hoci pomenovanie vznikne ako autoetnonymum (vnútroskupinové), začne sa používať aj mimo etnika a naopak.

ostatní ľudia.“ (Ladislav Ťažký: *Aj v nebi je lúka*. Martin: Matica slovenská 2004); „... *pre Viedenčanov nie sme žiadni Butatóti, len horní Uhri...*“ (Anton Baláž: *Prehovor, Ezechiel – Príbeh Jána Lajčiaka*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2012);

„*Či chceme byť hrdým a svojbytným národom, ktorý bude budovať (vlastnú) lepšiu budúcnosť a navliekať si kabát, ktorý je jemu vlastný, alebo sa chceme vrátiť do čias, keď nás mnohí hanobili slovami ,krpčiarí‘ a slúžili sme každému a všetkým, len sebe a svojmu životu – nie.*“ (davdva. sk, 2020); „*Sme tu ešte my, krpčiarí. Najprv sa naši činitelia takpovediac prsili, že kríza do nás len ťukne a škody budú minimálne. Minister financií mlčal akoby zaťatý, či skôr sa venoval niečomu inému*“ (hospodarskyklub. sk, 2010).

Sémantickú klasifikáciu metonymických etnických označení s bohatými príkladmi prináša Marek Nekula v tematicky širšie zameranej štúdií *Etnické stereotypy a jejich artikulace v češtině (a v němčině)* (1999). M. Nekula charakterizuje nami analyzovaný typ výrazov ako ideografické synonymá, pri ktorých „významový rys etnicity se realizuje přes jiný významový rys (etnonyma v širokém smyslu). Nejčastěji jde o vnější vzhled, jazyk nebo hmotnou či nehmotnou kulturu (např. *čokoláda, nemtudom, bambus, kamikadze* apod.). Ideografická synonyma prítom zpravidla nejsou bez pragmatických (konotativních) významů“ (tamže, s. 67). Práca je dostupná online, a ako sme sa zmienili už v prvej časti štúdie, pravopisná problematika tu nie je v pozornosti, písanie dokladov zodpovedá citovaným zdrojom (porov. Hrubaničová, 2023a, s. 19).

Čiastkový záver: Naše uvažovanie zhrnieme v nasledujúcich bodoch:

- a) *Expresívne, pejoratívne a hrubé obrazné výrazy, ktoré sa používajú v súvislosti s významom etnickej a obyvateľskej príslušnosti [údenáč, opálený spoluobčan, pričmudený⁵ (súvislosť s významom Róm), čipoš, feferón, paprikáš⁶ (súvislosť s významom Maďar), pšonek (súvis-*

⁵ Tu uvedené príklady sme získali vlastnou excerpciou a ich výskyt sme overovali v Slovenskom národnom korpuse. Dávame do pozornosti, že nám ide o analýzu pravopisnej problematiky, citované pomenovania predstavujú skúmaný jazykový materiál. Takto použité ich nemožno dávať do súvisu s hodnotovými rámcami diskurzov, v ktorých sa vyskytujú.

⁶ Doklady na jednotlivé označenia uvádzame výberovo vzhľadom na rozsah textu. *Feferóni tam mali strašný hic, teplomery pri cestách ukazovali 38° C.* (<http://motoride.sk/c/4976/rumunsky-poriadok-grecka-pracovitost-a-kosovsky-blahoby.html>); *V Nemecku podobné výpady sú nemysliteľ-*

losť s významom Poliak), *makarón*, *špageták* (súvislosť s významom Talian); *kebabista*, *kebab* (súvislosť s významom Arab, Turek, obyvateľ Blízkeho východu); *gyrosista* (súvislosť s významom Grék, Turek, Balkánc); *žabožrút* (súvislosť s významom Francúz); *lovák*, *butatót*, *čobolák* (súvislosť s významom Slovák), *chochol*, *ukrop* (súvislosť s významom Ukrajinec) a iné]. Hoci miera expresivity môže byť aj v tejto skupine rôzna, ako veľmi urážlivé (etnické nadávky) možno hodnotiť prípady, kde dochádza k preneseniu významu z neživej veci na osobu. Pociťovanie sily expresivity môže ovplyvňovať aj zdrojová oblasť, napr. jedlo možno vnímať ako menej kontroverzný motivačný zdroj než napr. odkaz na farbu pleti. V tomto prípade vnímame celú skupinu expresívnych metonymických označení s apelatívnym základom, ktoré sú v dotyku s významom etnicity, za apelatívne etnické nadávky a odporúčali by sme písať takéto jednotky s malým začiatočným písmenom.

- b) O dvojakom statuse – propriálnom aj apelatívnom, teda aj o možnosti dvojakého zápisu – s veľkým i s malým začiatočným písmenom, možno uvažovať pri metonymických pejoratívach, ktoré majú propriálnu motíváciu. Takými sú napríklad označenia utvorené od všeobecne známych, frekventovaných osobných mien a priezvisk, v niektorých prípadoch aj od konkrétneho (reálneho alebo fiktívneho) nositeľa osobného mena alebo priezviska: *PEPÍK* (súvislosť s významom Čech)⁷, *FRIC*, *HELMUT* (súvislosť s významom Nemeč), *IVAN*, *VOLOĎA* (súvislosť s významom Rus); *ŠVEJK* (súvislosť s významom Čech)⁸; *ICÍK*, *ŠOLEM*, *ABRAHÁM*, *LÉWY*, *KÓN* (súvislosť s významom Žid), *DEŽO* (súvislosť s významom Róm), *ARAŇA* (súvislosť s významom Rómka); *FRANTÍK*

né, aj keď kamaráti feferónov, dederónski náckovia by boli schopní rozpútať ďalšiu totálnu revanšistickú vojnu. (<http://ema.blog.sk/detail.html?a=15d78fd490616b72ad0856f83ef1ba58>); „*Keby sa mi tu prišiel hrať nejaký paprikáš z parlamentu na poslanecký prieskum, chcem, aby našiel prázdny spisový obal.*“ (A. Soltész, 2017); *Ti okradnutí boli väčšinou cudzinci – nemčúri, pšonkovia, makaróni, žabožrúti, takže tie kamióny nesmeli na Západ.* (slovart.sk, 2010)

⁷ Tak to rieši v súčasnosti aj Slovník súčasného slovenského jazyka – pozri heslo *Pepík, pepík* v 4. zväzku (O – Pn, 2021).

⁸ „*Ty chceš povedať, že českí švejkovia by mohli viesť medzinárodné robotnícke hnutie? He, he, he, srdečne sa rozosmial Miša.* (J. Banáš, 2009); ... *k tomu mali viedenski potomkovia českých švejkov, slovenských kočišov, balkánskych pašerákov...* (nadhlad.com, 2018); Poznámka: V spojení *českí švejkovia* je výraz *švejk* použitý ako apelatívum (typ človeka) alebo sa adjektívum pridáva redundantne na zosilnenie významu etnicity.

(z čes., súvislosť s významom Francúz); *ABDUL* (súvislosť s významom Arab) a i. Pri rozlišovaní, či je metonymicky (*pars pro toto*) prenesené osobné meno propriom alebo apelatívom, vstupuje do hry niekoľko faktorov: 1. propriálnu interpretáciu podporuje motivujúci výraz, ktorý je vlastným menom, 2. zároveň však prenesené meno možno použiť ako etnickú apelatívnu nadávku⁹ (píše sa s malým písmenom) a 3. mnohé osobné mená prešli a aj v súčasnosti prechádzajú procesom deonymizácie, sú apelatíva – napr. *švejka* (vtipný a vypočítavý ulievač) alebo z novších *dežo*, *dežko* (komu nedochádzajú veci al. kto všetko popletie).

- c) Druhú skupinu propriálne motivovaných expresívnych výrazov s významom etnickej alebo obyvateľskej príslušnosti predstavujú cudzie výpožičky písané foneticky, ku ktorým sa pridávajú domáce prípony alebo sú nesklonené: *ČAJNÍŠ* (Číňan)¹⁰; *AJRIŠ* (Ír); *DOJČ*, *DOJČER* (Nemec); *DŽAPAN*, *DŽAPONEC* (Japonec); *INGLIŠ/ENGLIŠ*, *INGLIŠER*, *INGLIŠMAN/INGLIŠMÁN/INGLIŠMEN* (Angličan); *ITALIÁNO* (Talian)¹¹ a i. Pri tomto type by sme odporúčali zachovať písanie s veľkým začiatočným písmem-

⁹ *Ak by sme (nielen) v literatúre 19. storočia hľadali zmienky o Židoch, natrafili by sme na rôzne pomenovania: icikovia, šolemovia, Ambráhámovci, čo súvisí s biblickými motívmi...* (kbs.sk, 2019); *Keď chceli niečo jesť, dežo musel ísť do dediny a urobiť nejakú robotu gazdovi, resp. zahrat na husličkách na svadbe, skrátka musel pomakať. Keď nepomakať, nemal ani on, ani araňa, ani decká.* (blog.sme.sk, 2018)

¹⁰ *... a najnovšie si asi povedali aj vietnamčiči, že keď si tu čajníšovia dokázali robiť poriadok sami pri návšteve ich predsedu, bez ohľadu na našich polišov, tak oni tiež nie sú žiadne béčka a prevezú si cez náš banánistan koho chcú a ako chcú.* (<https://domov.sme.sk/diskusie/3293654/kalinak-na-zozname-cestujucich-z-vietnamskych-uradov-nebolo-meno-stihaneho.html>; 2018); *Gro aktivít, kapitálu, ovládaných aktiv aj profitu je už pár rokov v čínskych rukách a ekonomická aj personálna hegemonia čajníšov v afrike je alarmujúca.* (<https://svet.sme.sk/diskusie/3463034/diamantmieru-nesplnil-ocakavania-v-sierre-leone.html>)

¹¹ *Vedelo sa aj, že na Íroch možno obdivovať ich súdržnosť, ale celkovo je lepšie sa od nich držať ďalej, lebo „ajriši“ majú u rozhodujúcich elit (teda u triezvych protestantov) dlhodobu mizernú povesť.* (SME, 2016); *Včera nám Frantici s Dojčermi moc nepomohli. Nemci aj Francúzi by mohli zopakovať výkon v zápase s nami.* (<https://www.hokejportal.net/?q=clanok/92404/dolezitost-stvrtkykrat-rovnaka-hovori-finsky-trener-v-nemeckych-farbach/diskusia>); *Nemci ešte celkom mali chochmesu, no keď sa nás Inglišmeni spýtali, odkiaľ sme, poučení predchádzajúcimi udalosťami hovorím „Sôlovakia“.* (ambrus.blog.sme.sk, 2010); *podnikáme safari na Jeepe, spolu s Inglišmenom a dvoma Írkami...* (pavliga.blog.sme.sk, 2018); *Že či sem ti ja Spejn Ingliš Frenč Dojč, no i na Džapan po minútach prišlo.* (baricak.blog.sme.sk, 2010); *... tak to už môžeš hovoriť Nemcom Dojčer a Angličanom Inglišeri...* (blog.sme.sk, 2018); *Videl, ako ten krpatý Italiáno zahol za roh, a predpokladal, že Mack T. ide zahladať stopy.* (Perry, Thomas; Tichý zabijak. Bratislava: Slovenský spisovateľ 2010. 295 s. Preklad: Vladislav Gális)

nom vzhľadom na to, že motivujúcim výrazom je cudzojazyčné etnické meno.

- d) Ako neutrálne, tak aj príznakové EOM alebo označenia, ktoré sú v nejakom dotyku s významom etnickej a obyvateľskej príslušnosti, predstavujú trvalý pravopisný problém, ktorý – ako konštatuje Iveta Valentová (2022) – „súvisí jednak vo všeobecnosti s nejednotným chápaním etnoným (ako vlastných mien alebo ako apelatív, resp. ako prechodnej vrstvy¹²), ale aj s možnosťou chápania prezývkových etnoným nie ako vlastných mien, ale ako apelatívnych nadávok“ (tamže, s. 83). Problém je, že nateraz nemáme zadefinované ani prezývkové etnické mená, ani etnické nadávky. I. Valentová používa aj termín „neúradné (živé) etnické meno“ (tamže, s. 82) analogicky podľa onymického systému osobných mien. Domnievame sa, že tieto dva systémy sa nesprávajú za každých okolností analogicky. Etnické a obyvateľské mená sa udeľujú celkom iným spôsobom ako osobné mená. Iný charakter majú aj osobné a etnické prezývky. Osobné prezývky sú záležitosťou jednotlivca v úzkej sociálnej skupine a podliehajú procesu vzniku – ide o jedno prezývkové meno, akceptácie/neakceptácie prezývky jej nositeľom, pričom neakceptácia môže viesť k zániku prezývky a vzniku novej, ustálenia a zániku (Patráš, 1996; Ološtiak, 2000). Spoločenský dosah a pragmatické funkcie etnických prezývok sú celkom iného rázu, niekedy sa chápu ako kultúrne mémy – dedičné kultúrne informácie. Etnická prezývka sa netýka jednotlivca, ale celého etnika. Ak je urážlivá, je neprijateľná nielen pre jednotlivca, ale najmä pre etnické spoločenstvo. Akt udelenia prezývky je a priori jednostranný akt. Pri zrode etnickej prezývky sa autori takýchto prezývok s nositeľom, ktorému ju pripísali, nekonfrontujú a nezohľadňujú jeho stanovisko. Takéto prezývky vznikajú situačne, staré zvyčajne pretrvávajú a situačne sa tvoria nové. Americký sociológ Irwing L. Allen v práci *Personal Names that Became Ethnic Epithets* (1983) ukazuje, ako sa mnohé osobné mená a priezviská ako etnické prezývky objavujú v 19. storočí a pretrvávajú celé 20. storočie.

Keďže etnické mená a výrazy používané v súvislosti s významom etnicity patria medzi exponované vyjadrovacie prostriedky vzhľadom na ich

¹² Týka sa to aj obyvateľských prezývok – názory na ich chápanie a písanie sú nejednotné, porovnaj napr. Horecký (2002) a Krško (2015).

spätosť so spoločensko-politickými dejmi a na ich reprezentatívnu funkciu, ich pravopis ovplyvňuje v praxi aj emocionálna a postojová stránka používateľov. Tieto emócie a postoje sa odrážajú aj v písaní veľkého či malého písmena pri EOM na znak rešpektu či nerešpektu. Niekedy ide aj o zámerné rozostrenie hranice medzi apelatívom a propriom, napr. autorský výraz Júliusa Satinského a Milana Lasicu *človák*¹³ (človek + Slovák), ktorý sa rozšíril a stratil svoju exkluzivitu – malé písmeno môže podčiarkovať fakt, že etnicita nie je dôležitá, lebo všetci sme ľudia, alebo sa odkazuje na svetoobčianstvo a pod.

- e) Tak ako môže niekto na základe svojich hodnôt zámerné používať etnickú nadávku miesto neutrálneho mena a písať ju s veľkým písmenom, môže zas niekto iný žiadať, aby sa neutrálne vlastné meno etnika písalo s malým písmenom ako prejav straty rešpektu toho, čo rešpekt malo. Pri pravopise príznakových EOM tak vzniká akási „dvojaká“ rozkolísanosť, jedna prameniaca z rozličných odborných názorov na status EOM, druhá prameniaca z postoja a presvedčenia jednotlivca alebo skupiny – používateľov jazyka, ktorí písanie veľkého a malého písma vnímajú aj ako prostriedok vyjadrenia úcty alebo neúcty. Preto sa domnievame, že aspoň jedna rozkolísanosť by sa mohla vyriešiť subtilnejším rozčlenením tejto veľkej skupiny výrazov a vysvetlením pravopisných možností. V troch častiach textu sme sa o to pokúsili.¹⁴

LITERATÚRA

ALLEN, Irwing Lewis: Personal Names that Became Ethnic Epithets. In: Names. A Journal of Onomastics, 1983, roč. 31, č. 4, s. 307 – 317.

ALLEN, Irwing Lewis: Sly Slurs: Mispronunciation and Decapitalization of Group Names. In: Names. A Journal of Onomastics, 1988, roč. 36, č. 3, s. 217 – 224.

HORECKÝ, Ján: Názvy krajín a ich obyvateľov. In: Kultúra slova, 2002, roč. 36, č. 4, s. 193 – 197.

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: K pravopisu predponových a zložených etnických a obyvateľských mien. 1. časť. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 6, s. 321 – 328.

¹³ *Myslím, že úžasné slovo **človák** (vynález L+S) netreba vysvetľovať.* (SME, 2012); ... *aby som cez ich optiku ukázal Slovákom, že sú oddávna súčasťou európskej kultúry, prípadne, aby som ľahostajných „človákov“ prebudil z historického bezvedomia.* (BIB, 2016); *Tento drotársky podnikateľ je stelesnením „člováka“, ako by si ho gróška z Pacha vysnívala.* (SME, 2001).

¹⁴ Za cenné rady a pripomienky aj za obohatenie príkladov o výrazy *chochol*, *ukroš* a *človák* ďakujeme prof. Martine Ivanovej, PhD., posudzovateľke štúdie.

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: K pravopisu predponových a zložených etnických a obyvateľských mien. 2. časť. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 2, s. 65 – 75.

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: K pravopisu štylisticky príznakových etnických a obyvateľských mien. In: Kultúra slova, 2023, roč. 57, č. 1, s. 12 – 21. (2023a)

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: K pravopisu štylisticky príznakových etnických a obyvateľských mien. 2. časť. In: Kultúra slova, 2023, roč. 57, č. 2, s. 65 – 75. (2023b)

KRŠKO, Jaromír: Soták – apelatívum či proprium? Alebo o onymickej stránke skupinových názvov. In: 19. onomastická konferencia. Bratislava 28. – 30. apríla 2014. Zborník referátov. Ed. Iveta Valentová. Bratislava: JÚEŠ SAV a Veda 2015, s. 83 – 87.

MISTRÍK, Jozef: Charakteristika rečníckeho štýlu v slovenčine. In: Slovenská reč, 1972, roč. 37, č. 6, s. 354 – 361.

NEKULA, Marek: Etnické stereotypy a jejich artikulace v češtině (a v němčině). In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity Studia minorae Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis, A 47, 1999. Dostupné na https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101537/A_Linguistica_47-1999-1_6.pdf?sequence=1.

OLOŠTIAK, Martin: Niekoľko poznámok k motivácii a designácii sekundárnych pomenovaní (prezývok). In: Slovenská reč, 2000, roč. 65, č. 5 – 6, s. 270 – 278.

PATRÁŠ, Vladimír: Sekundárne pomenovania (prezývky) a ich sociolingvistický rozmer vo formalizovaných mikrospoločenstvách. In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolingvistika Slovaca 2. Zost. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1996, s. 45 – 56.

Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn. Hl. red. Alexandra Jarošová. Bratislava: Veda 2021. 1 128 s.

VALENTOVÁ, Iveta: Pravopisné problémy rodných mien a ich derivátov. In: Slovenská reč, 2022, roč. 87, č. 2, s. 62 – 88.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín.

Doplňky. 3. (O – Z)

JÁN KLIMENT (*Botanická záhrada Univerzity Komenského v Bratislave, pracovisko Blatnica*) – MICHAL HRABOVSKÝ (*Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*) – IVETA VANČOVÁ (*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.*) – PAVOL ELIÁŠ (*Fakulta agrobiológie a potravinových zdrojov SPU Nitra*) – DOMINIK ROMAN LETZ (*Botanický ústav, Centrum biológie rastlín a biodiverzity SAV, v. v. i.*)

<i>Ocimum gratissimum</i> L. – bazalka príjemná	<i>O. speciosa</i> Nutt. – p. nádherná
<i>Ocotea notata</i> (Nees et Mart.) Meisn. – okotea značená	<i>Omphalodes cappadocica</i> (Willd.) DC. – pupkovec kapadócky
<i>Ocotomeria connellii</i> Rolfe – oktoméria McConnellova	<i>Oncidium spectatissimum</i> (Lindl.) M. W. Chase et N. H. Williams – oncidium veľavážené
<i>Odontoglossum harryanum</i> Rehb. fil. – odontoglossum Harryho	<i>Oncoba spinosa</i> Forssk. – onkoba trnitá
<i>Oenanthe conioides</i> Lange – halucha bolehlavovitá	<i>Operculina macrocarpa</i> (L.) Urb. – pvojnica veľkoplodá
<i>O. fluviatilis</i> (Bab.) Coleman – h. riečna	<i>Oplopanax elatus</i> (Nakai) Nakai – všehojník vysoký
<i>Oenocarpus bacaba</i> Mart. – bakaba olejná	<i>O. japonicus</i> Nakai – v. japonský
<i>Oenothera ammophila</i> Focke – pupalka pieskomilná	<i>Opuntia cochenillifera</i> (L.) Mill. – opuncia červcová
<i>O. hoelscheri</i> Renner ex Rostaňski – p. Hölscherova	<i>O. curassavica</i> (L.) Mill. – o. curačajská
<i>O. lindheimeri</i> (Engelm. et A. Gray.) W. L. Wagner et Hoch – p. (gaura) Lindheimerova	<i>O. dejecta</i> Salm-Dyck – o. nachýlená
	<i>O. longispina</i> Haw. – o. dlhotrňová
	<i>O. monacantha</i> Haw. – o. jednotrňová

- O. tuna* (L.) Mill. – o. karibská
Orectanthe sceptrum (Oliv.)
 Maguire – orektanta žezlovitá
Oreocereus doelzianus (Backeb.)
 Borg – oreocereus Doelzov
Ornithogalum dubium Houtt. – ble-
 davka pochybná
Orobanche amethystea Thuill. – zá-
 raza ametystová
Orothamnus zeyheri Pappe ex
 Hook. – hôľník Zeyherov
Osmanthus americanus (L.) Benth.
 et Hook. fil. ex A. Gray – osmant
 americký
O. ×burkwoodii (Burkwood
 et Skipwith) P. S. Green – o.
 Burkwoodov
Osmunda claytoniana L. – osmunda
 Claytonova
Othocallis amoena (L.) Trávn. –
 scilovka malebná
O. siberica (Haw.) Speta – s. sibírska
Oxalis bowiei Aiton ex G. Don –
 kyslička Bowieho
O. perdicaria (Molina) Bertero –
 k. zhubná
Oxytropis jacquinii Bunge – ostro-
 pysk Jacquinov
O. lambertii Pursh – o. Lambertov
Pachycereus militaris (Audot) D. R.
 Hunt – pachycereus vojenský
Pachypodium lamerei Drake – hru-
 bán Lamèroev
Pachyrhizus ahipa (Wedd.) Parodi –
 hrubokoreňovec andský (ahipa)
- P. erosus* (L.) Urb. – h. ohryzený
Pachysandra procumbens Michx. –
 pachysandra položená
Paeonia anomala L. – pivonka zvláštna
P. intermedia C. A. Mey. – p. pro-
 stredná
Pandanus amaryllifolius Roxb. –
 pandan amarylkolistý
P. vandermeeschii Balf. fil. – p. van
 der Meeschov
Panicum antidotale Retz. – proso
 protijedové
Papaver atlanticum (Ball) Coss. –
 mak atlaský
P. rhaeticum Leresche – m. švaj-
 čiarsky
P. setigerum DC. – m. ostitozúbkatý
Parakmeria lotungensis (Chun et C.
 H. Tsoong) Y. W. Law – magnólia
 lotunská
Parapholis incurva (L.) C. E. Hubb.
 – chvostovník zakrivený
Parasitaxus usta (Vieill.) de Laub.
 – koralček spálený
Parkia biglobosa (Jacq.) R. Br. ex
 G. Don – parkia dvojhlávková
P. nitida Miq. – p. lesklá
P. pendula (Willd.) Benth. – p. pre-
 visnutá
Parodia alacriportana Backeb. et
 Voll – parodia portoalegrianska
P. chrysacanthion (K. Schum.)
 Backeb. – p. zlatotřňová
P. haselbergii (Haage ex Rümpler)
 F. H. Brandt – p. Haselbergova

- P. herteri* (Werderm.) N. P. Taylor – p. Herterova
- P. horstii* (F. Ritter) N. P. Taylor – p. Horstova
- P. magnifica* (F. Ritter) F. H. Brandt – p. veľkolepá
- P. ottonis* (Lehm.) N. P. Taylor – p. Ottova
- Parthenocissus semicordata* (Wall.) Planch. – pavinič himalájsky
- P. tricuspidata* Siebold et Zucc. – p. trojhrotý
- Paspalum carinatum* Humb. et Bonpl. ex Flüggé – paspal kýlnatý
- Passiflora incarnata* L., nom. cons. – mučenka bledokarmínová
- P. maliformis* L. – m. jablčkatá
- P. membranacea* Benth. – m. blanitá
- P. mollissima* (Kunth) L. H. Bailey – m. najmäkšia
- P. tarminiana* Coppens et V. E. Barney – m. Tarminova
- P. tripartita* (Juss.) Poir. – m. trojdielna
- Paulownia fargesii* Franch. – paulovnia Fargesova
- Pavonia cancellata* (L.) Cav. – pavónia mriežkovaná
- Paxistima canbyi* A. Gray – bliznovec Canbyho
- P. myrsinites* (Pursh) Raf. – b. myrsinový
- Pedicularis groenlandica* Retz. – všivec grónsky
- P. kernerii* Dalla Torre – v. Kernerov
- Pelargonium bicolor* (Jacq.) L'Hér. – muškát dvojfarebný
- P. crithmifolium* Sm. – m. feniklovcolistý
- Pelecyphora strobiliformis* (Werderm.) Frič et Schelle ex Kreuz – sekerovec šiškovitý
- Penstemon hirsutus* (L.) Willd. – penstemon srstnatý
- P. speciosus* Douglas ex Lindl. – p. nádherný
- Peperomia maypurensis* Kunth – pieprovec maypurský
- Pereskia guamacho* F. A. C. Weber – pereskia ovocná (guamačo)
- Periploca laevigata* Aiton – periploka hladká
- Pernettya mucronata* (L. fil.) Spreng. – pernetovka hrotitá
- Persea schiedeana* Nees – hruškovec Schiedeho
- Persicaria odorata* (Lour.) Soják – horčiak voňavý
- P. tinctoria* (Aiton) Spach – h. farbiansky
- Pertya sinensis* Oliv. – pertia čínska
- Petunia integrifolia* (Hook.) Schinz et Thell. – petúnka celistvolistá
- Peucedanum verticillare* (L.) Mert. et W. D. J. Koch – smldník praslenatý
- Phalaris caroliniana* Walter – chrastica karolínska
- Phlomis russeliana* (Sims) Lag. ex Benth. – sápa Russelova

- Philadelphus tenuifolius* Rupr. ex Maxim. – pajazmín tenkolistý
- Philodendron dunstervilleorum* G. S. Bunting – filodendron Dunsterwillovcov
- P. microstictum* Standl. et L. O. Williams – f. drobnobodkastý
- P. sodiroi* N. E. Br. – f. Sodirov
- P. squamiferum* Poepp. et Endl. – f. šupinatý
- Phytosia crocifolia* (Boiss. et Heldr.) Kamari et Greuter – škardinka šafranolistá
- Phoebe sheareri* (Hemsl.) Gamble – fěba Shearerova
- Photinia villosa* (Thunb.) DC. – fotinia huňatá
- Phragmipedium klotzschianum* (Rchb. fil.) Rolfe – papučkovec Klotzschov
- Phuopsis stylosa* (Trin.) Hook. fil. ex B. D. Jacks. – marinka čnelkatá
- Phyllobotryon spathulatum* Müll. Arg. – listovec tulcovitý
- Phyllocladus trichomanoides* D. Don – fylokládus vláskovcovitý
- Phyllodoce aleutica* (Spreng.) A. Heller – vrchovnica aleutská
- Phyllostachys aurea* (André) Rivière et C. Rivière – pabambus zlatý
- P. reticulata* (Rupr.) K. Koch – p. sieťkovaný
- Physalis philadelphica* Lam. – machovka filadelfská
- Physocarpus capitatus* (Pursh) Kuntze – tavoloň hlavičkatá
- P. malvaceus* Kuntze – t. slezovitá
- P. monogynus* (Torr.) J. M. Coult. – t. jednosemenná
- Physospermopsis siamensis* Esser et M. F. Watson – rebroplodec siamský
- Phyteuma tetramerum* Schur – zerva štvorpočetná
- Piarranthus geminatus* (Masson) N. E. Br. – piarrant párovitý
- Picea asperata* Mast. – smrek zdrsenený
- P. brachytyla* (Franch.) E. Pritz. – s. smutný
- P. sitchensis* (Bong.) Carrière – s. sitský
- Pieris formosa* (Wall.) D. Don – pieris pôvabný
- P. nana* (Maxim.) Makino – p. nízky
- Pilea cadierei* Gagnep. et Guillaumin – pilea Cadièreova
- P. involucrata* (Sims) Urb. – p. obalovitá
- Pilosella calomastix* (Nägeli et Peter) Soják – chlpaník šľahúňovitý
- P. corymbulifera* (Arv.-Touv.) Arv.-Touv. – ch. chocholíčkatý
- P. cymiflora* (Nägeli et Peter) S. Bräut. et Greuter – ch. vrcholíkový
- P. dubia* (L.) F. W. Schulz et Sch. Bip. – ch. pochybný

- Pinus douglasiana* Martinez – boro-
vica Douglasova
- P. halepensis* Mill. – b. aleppská
- P. massoniana* Lamb. – b.
Massonova
- P. roxburgii* Sarg. – b. Roxburgova
- P. tabuliformis* Carrière – b. tabu-
ľovitá
- P. yunnanensis* Franch. – b. jünnan-
ská
- P. ×rhaetica* Brügger – b. rétska
- Piper cubeba* L. fil. – piepor stopka-
tý (kubéba)
- Pisonia brunoniana* Endl. – pizónia
Brownova
- Pitcairnia maidifolia* (C. Morren)
Decne. ex Planch. – pitkernia ku-
kuricolistá
- Platea latifolia* Blume – platea ši-
rokolistá
- Platonia insignis* Mart. – platónia
jedlá (bakuri)
- Platymiscium pleiostachyum* Donn.
Sm. – ploskostruk viacstrapcový
- Pleioblastus argenteostriatus*
(Regel) Nakai – trsťovník strieb-
ristopruhovaný
- P. distichus* (Mitford) Nakai – t.
dvojradový
- P. variegatus* (J. Dix) Makino – t.
strakatý
- Pleroma semidecandrum* (Mart. et
Schrank ex DC.) Triana – pleroma
päťčinková
- Pleurospermopsis sikkimensis* (C.
B. Clarke) C. Norman – obalčeko-
vec sikkimský
- Plukenetia conophora* Müll. Arg. –
plukenécia olejná
- Poa babiogorensis* Bernátová,
Májovský et Obuch – lipnica ba-
bohorská
- Podocytisus caramanicus* Boiss. et
Heldr. – krátkoprútnatec karamanský
- Polemonium pulcherrimum* Hook. –
vojnovka najkrajšia
- Polygala chamaebuxus* L. – horčín-
ka kríčkovitá
- P. senega* L. – h. lekárska (senega)
- Polygonum erectum* L. – stavikrv
vzpriamený
- Polypodium glycyrrhiza* D. C.
Eaton – sladič sladké drierko
- Polystichum stuebelii* Hieron. –
papraďovec Stübelov
- Populus grandidentata* Michx. – to-
poľ veľkozubý
- P. lasiocarpa* Oliv. – t. chlpatoplodý
- P. ×jackii* Sarg. – t. Jackov
- Poranopsis paniculata* (Roxb.)
Roberty – poranovka metlinatá
- Porcelia macrocarpa* R. E. Fr. –
porcélia veľkoplodá
- Potentilla atosanguinea* Lodd., G.
Lodd. et W. Lodd. – nátrzník tma-
vokrvavý
- P. cinerea* Chaix ex Vill. – n. popo-
lavý
- Pouteria campechiana* (Kunth)
Baehni – poutéria campechská

- P. cayennensis* (A. DC.) Eyma – p. kajenská
- Premna angolensis* Gürke – premna angolská
- P. maxima* T. C. E. Fr. – p. najväčšia
- Primula bulleyana* Forrest – prvosenka Bulleyho
- P. deorum* Velen. – p. božská
- P. spectabilis* Tratt. – p. obdivuhodná
- Prinsepia sinensis* (Oliv.) Oliv. ex Bean – prinsépia čínska
- Prosthechea citrina* (La Llave et Lex.) W. E. Higgins – prosthechea citrónovožltá
- Protea magnifica* Link – protea veľkolepá
- Protium sagotianum* Marchand – prócium Sagotovo
- Prumnopitys andina* (Poepp. ex Endl.) de Laub. – slivovec andský
- Prunus americana* Marshall – slivka americká
- P. incisa* Thunb. – čerešňa zastrihovaná („čerešňa Fuji“)
- P. jamasakura* (Makino) Siebold ex Koidz. – č. sakurovitá
- P. simonii* Carrière – slivka Simonova
- P. ×blireana* André – s. bléréska
- P. ×eminens* Beck – čerešňa znamenitá
- P. ×persicoides* (Ser.) M. Vilm. et Bois – mandľa broskyňovitá
- P. ×yedoensis* Matsum. – višňa edoská
- Pseudobombax septenatum* (Jacq.) Dugand – pavlnovec sedemlístkový
- Pseudomuscari azureum* (Fenzl) Garbari et Greuter – modrica azúrová
- Psefelus dealbatus* (Willd.) Cass. – psefel zbelený
- Psidium cattleyanum* Sabine – guajava Cattleyho
- Ptelea trifoliata* L. – krídatec trojlístkový
- Pteris dentata* Forssk. – krídelnica zubatá
- Pterocarpus marsupium* Roxb. – santalovec vakovitý
- Puccinellia stricta* (Hook. fil.) Blom – steblovec vztýčený
- Puya aristeguietae* L. B. Sm. – puja Aristeguitova
- P. floccosa* (Linden) E. Morren ex Mez – p. chumáčikatá
- Pyracantha crenulata* (D. Don) M. Roem. – hlohyňa vrúbkovaná
- Pyrus regelii* Rehder – hruška Regelova
- P. spinosa* Forssk. – h. tŕnitá
- P. ussuriensis* Maxim. – h. ussurijská
- Quercus aliena* Blume – dub odlišný
- Q. argentata* Korth. – d. striebřistý
- Q. serrata* Murray – d. pŕlkovitý
- Q. shumardii* Buckland – d. Sumardov

- Q. stellata* Wangenh. – d. hviezdovitý
- Q. trojana* Webb – d. trójsky
- Q. virginiana* Mill. – d. virgínsky
- Q. ×crenata* Lam. – d. vrúbkovaný
- Randia aculeata* L. – randia ostnatá
- Ranunculus alnetorum* W. Koch – iskerník jelšínový
- R. argoviensis* W. Koch – i. aargauský
- R. buekkensis* Soó – i. bükkský
- R. flagelliformis* Sm. – i. šľahúňovitý
- R. guelzowiensis* Doll – i. gülzowský
- R. mosbachensis* Haas – i. mosbašský
- R. muricatus* L. – i. mätkoostnatý
- R. nodiflorus* L. – i. uzlokvetý
- Raphia vinifera* P. Beauv. – rafia vínna
- Ravenea louvelii* Beentje – ravenea Louvelova
- R. rivularis* Jum. et H. Perrier – r. potočná
- Renanthera elongata* (Blume) Lindl. – renantera predĺžená
- Rhamnus davurica* Pallas – rešetliak daurijský
- R. diamantiaca* Nakai – r. diamantový
- R. globosa* Bunge – r. guľovitý
- R. pumila* Turra – r. nizučký
- R. ussuriensis* J. J. Vassil. – r. ussurijský
- Rheum alexandrae* Batalin – rebarbora Alexandrina
- R. ×hybridum* Murray – r. hybridná
- Rhipsalis floccosa* Salm-Dyck ex Pfeiff. – ripsalka chumáčikatá
- Rhizophora mucronata* Lam. – koreňovník hrotitý
- R. racemosa* G. Mey. – k. strapcovitý
- R. ×harrissonii* Leechm. – k. Harrissonov
- Rhododendron dauricum* L. – rododendron daurijský
- R. heliolepis* Franch. – r. lúčovitošupinatý
- R. japonoheptamerum* Kitam. – r. sedempočetný
- R. mucronulatum* Turcz. – r. krátkohrotitý
- R. simsii* Planch. – r. Simsov
- R. yunnanense* Franch. – r. jünnaňský
- Rhodophiala pratensis* (Poepp.) Traub – zornička lúčna
- Rhoicissus tomentosa* (Lam.) Willd. et R. B. Drumm. – roicisus plstnatý
- Rhombophyllum rhomboideum* (Salm-Dyck) Schwantes – kosolistkosoštvorcový
- Rhyncholacis penicillata* Matthiesen – perejník štetôčkovitý
- Rhynchospora hirsuta* (Vahl) Vahl – ostroplod srstnatý
- Rhynchostele cervantesii* (La Llave

- et Lex.) Soto Arenas et Salazar – zobáčikovec Cervantesov
- R. cordata* (Lindl.) Soto Arenas et Salazar – z. srdcovitý
- R. rossii* (Lindl.) Soto Arenas et Salazar – z. Rossovo
- Ribes niveum* Lindl. – ríbezľa snehobiela
- R. oxyacanthoides* L. – egreš hlohovitý
- Rosa banksiae* W. T. Aiton – ruža Banksovej
- R. ×hibernica* Templeton – r. íraska
- R. ×involuta* Sm. – r. nadvinutá
- Roseodendron donnell-smithii* (Rose) Miranda – zlatovník Donell-Smithov
- Rostraria cristata* (L.) Tzvelev – ometlinec hrebenatý
- Ruagea glabra* Triana et Planch. – ruagea holá
- Rubus creticus* Tourn. ex L. – ostružina krétska
- R. fuscus* Weihe – o. hnedá
- R. hispidus* L. – o. tuhosrstnatá
- R. lejeunei* Weihe – o. Lejeunova
- R. sachalinensis* H. Lév. – malina sachalinská
- R. sanctus* Schreb. – ostružina posvätná
- Ruellia brevifolia* (Pohl) C. Ezcurra – vencovník krátkolistý
- Rumex triangulivalvis* (Danser) Rech. fil. – štiav trojuholníkovitý
- Ruscus hyrcanus* Woronow – listnatec kaspický
- Sabal palmetto* (Walt.) Lodd. ex Schult. et Schult. fil. – sabal floridský
- Sabia schumanniana* Diels – sabia Schumannova
- Sabulina oxypetala* (Wol.) Mosyakin et Fedor. – kurička končistolupienková
- Saccharum spontaneum* L. – trstina divorastúca
- Sagittaria rhombifolia* Cham. – šípvka kosoštvorcolistá
- Salix arbuscula* L. – vrba stromčekovitá
- S. cordata* Michx. – v. srdcovitá
- S. integra* Thunb. – v. celistvá
- S. mielichhoferi* Saut. – v. Mielichhoferova
- S. rehderiana* C. K. Schneid. – v. Rehderova
- S. ×sibyllina* F. B. White – v. Sibyllina
- Salsola rosacea* L., nom. cons. – slanobyľ ružovkastá
- Salvia apiana* Jeps. – šalvia včelia
- S. hispanica* L. – š. aztécka
- S. involucrata* Cav. – š. obalovitá
- S. uliginosa* Benth. – š. barinná
- Samanea saman* (Jacq.) Merr. – samanea dáždňovníková
- Santolina rosmarinifolia* L. – santolina rozmarínolistá
- Sapindus rarak* DC. – mydlovník úzkolistý (rarak)
- S. trifoliatus* L. – m. trojplodolistový

- Saponaria calabrica* Guss. – mydlica kalábrijská
- S. pumila* Janch. – m. nizučká
- Sarcocaulon patersonii* (DC.) G. Don – tučnostonka Patersonova
- Sasa senanensis* (Franch. et Sav.) Rehder – bambuštek šinanský
- Satranala decussilvae* Beentje et J. Dransf. – satranala lesozdobná
- Sauromatum giganteum* (Engl.) Cusimato et Hett. – jašterník obrovský
- Saururus cernuus* L. – jašterec sklonený
- Saxifraga rosacea* Moench – lomikameň ružovkastý
- S. scardica* Griseb. – l. šarplaninský
- Scabiosa japonica* Miq. – hlaváč japonský
- Scaevola montana* Labill. – vejárnatka horská
- Schinopsis lorentzii* (Griseb.) Engl. – kebračovník Lorentzov
- Schismus barbatus* (L.) Thell. – lemovka bradatá
- Schlumbergera truncata* (Haw.) Moran – šlumbergera uťatá („via-nočný kaktus“)
- S. ×buckleyi* (T. Moore) Tjaden – š. Buckleyho
- Sclerocactus brevihamatus* (Engelm.) D. R. Hunt – sklerokaktus krátkoháčikatý
- S. glaucus* (K. Schumann) L. D. Benson – s. sivý
- S. mesae-verde* (Boissev. ex Hill et Salisb.) L. D. Benson – s. mesa-verdský
- S. nyensis* Hochstätter – s. nyeský
- S. pubispinus* (Engelm.) L. D. Benson – s. páperistotřířový
- S. wrightiae* L. D. Benson – s. Wrightovej
- Scolymus maculatus* L. – zlatokvet škvrnitý
- Sebastiania pavoniana* (Müll. Arg.) Müll. Arg. – sebastiánia Pavónova
- Sechium edule* (Jacq.) Sw. – ľubienkovec jedlý (čajot)
- S. tacaco* (Pittier) C. Jeffier – ľ. zeleninový (takako)
- Sedum adolphii* Raim.-Hamet – rozchodník Adolfov
- S. bellum* Rose ex Praeger – r. pekný
- S. reflexum* L. – r. zohnutý
- S. sarmentosum* Bunge – r. poplázový
- S. urvillei* DC. – r. balkánsky
- Selaginella concinna* (Sw.) Spring – plavúnka ladná
- Senecio elegans* L. – starček úhľadný
- S. pulcher* Hook. et Arn. – s. krásny
- Senegalia catechu* (L. fil.) P. J. H. Hurter et Mabb. – akácia (senegália) liečivá (kateču)
- S. polyphylla* (DC.) Britton et Rose – a. (s.) mnoholistá
- Sesleria bielzii* Schur – ostrevka Bielzova

- S. ovata* (Hoppe) A. Kern. – o. vajcovitá
- Shinnersia rivularis* (A. Gray) R. M. King et H. Rob. – šinersia potočná
- Silene nivalis* (Kit.) Rohrb. – silenka snežná
- Sinningia cardinalis* (Lehm.) H. E. Moore – siningia kardinálska
- Sisymbrium supinum* L. – huľavník ležatý
- Sisyrinchium bellum* S. Watson – mečovka pekná
- Sixalis atropurpurea* (L.) Greuter et Burdet – sixalka tmavopurpurová
- Sloanea echinocarpa* Uittien – sloanea ježinatoplodá
- S. gracilis* Uittien – s. štíhla
- S. jamaicensis* Hook. – s. jamajská
- S. robusta* Uittien – s. mohutná
- Smilax china* L. – smilax protizápalový (china)
- Smithiantha zebrina* (Paxton) Kuntze – smitianta zebrovitá
- Socratea exorrhiza* (Mart.) H. Wendl. – sokratea barlovitá
- Solandra brevicealyx* Standl. – solandra krátkokališná
- Solanum ajanhuiri* Juz. et Bukasov – zemiak najmenší (achauíri)
- S. anguivi* Lam. – ľuľok horký
- S. citrullifolium* A. Br. – ľ. dyňolistý
- S. mammosum* L. – ľ. vemenovitý
- S. physalifolium* Rusby – ľ. machovkolistý
- Solidago leiocarpa* DC. – zlatobyľ hladkoplodá
- Sonerila grandiflora* R. Br. ex Wall. – sonerila veľkokvetá
- S. margaritacea* Lindl. – s. perlovitá
- Sophora flavescens* Aiton – sofora žltkastá
- Sorbaria altaica* hort. – tavoloľníkovec altajský
- Sorbus buekkensis* (Soó) Soó – jarbina bükkská
- S. cuspidata* (Spach) Hedl. – j. zihlená
- S. koehneana* C. K. Schneid. – j. Koehneho
- S. pseudolatifolia* Boros – j. žltkastá
- S. pseudovertesensis* Boros – j. čakberínska
- S. vertesensis* Boros – j. vértéšská
- Sorghum arundinaceum* (Desv.) Stapf – cirok trst'ovitý
- S. virgatum* (Hack.) Stapf – c. prútnatý
- S. ×almum* Parodi – c. blahodarný
- S. ×drummondii* (Nees ex Steud.) Millsp. et Chase – c. sudánsky
- Sphaeralcea coccinea* (Nutt.) Rydb. – kruhoslezovka šarlátová
- Spiraea bella* Sims – tavoloľník pekný
- S. chamaedryfolia* L. – t. hrdobarkolistý
- S. flexuosa* Fisch. ex Cambess. – t. krivolaký
- S. wilsonii* Duthie – t. Wilsonov
- S. ×blanda* Zabel – t. vábivý

- S. ×bumalda* Burv. – t. Bumaldov
S. ×pyramidata Greene – t. ihlanovitý
S. ×rosalba Dippel – t. ružovobiely
S. ×sanssouciana K. Koch – t. sanssoucijský
S. ×schinabeckii Zabel – t. Schinabeckov
S. ×superba Froebel ex Zabel – t. pyšný
Stachyurus chinensis Franch. – klasnatec čínsky
S. praecox Siebold et Zucc. – k. včasný
Stangeria eriopus (Kunze) Baillon – stangéria vlnatá
Stapelia hirsuta L. – stapélia srstnatá
Stenocereus pruinosus (Otto ex Pfeiff.) Buxb. – stenocereus oinovatený
Stephanandra incisa (Thunb.) Zabel – korunkovec strihaný
Sterculia urens Roxb. – lajnovec pŕhlivý
Sternbergia candida B. Mathew et T. Baytop – šternbergia belostná
Stewartia sinensis Rehder et E. H. Wilson – kaméliovec čínsky
Stipagrostis pungens (Desf.) de Winter – trojost'ovec pichľavý
Streptocarpus ionanthus (H. Wendl.) Christenh. (syn. *Saintpaulia ionantha* H. Wendl.) – fialkovka africká („kapská fialka“)
Strongylodon macrobotrys A. Gray – pazúrostravec nefritový
Styrax benzoides Craib – styrax kadidlový
S. dasyantha Perkins – s. hustokvetý
Sutera cordata (Thunb.) Kuntze – sutera srdcovitá
Syagrus stenopetala Burret – kokosovec úzkolupienkový
Symphyotrichum parviflorum (Nees) Greuter – astra drobnoborová
S. pilosum (Willd.) G. L. Nesom – a. chlpatá
Symphytum grandiflorum A. DC. – kostihoj veľkokvetý
S. tauricum Willd. – k. krymský
S. ×uplandicum Nyman – k. uplandský
Syngonanthus anomalus (Körn) Ruhland – anténovec zvláštny
S. llanorum Ruhland – a. llanoský
Syngonium angustatum Schott – syngónium zúžené
S. auritum (L.) Schott – s. ušaté
Syringa ×prestoniae McKelvey – orgován Prestonovej
S. ×swegiflexa Hesse ex J. S. Pringle – o. ozdobný
Syzygium aqueum (Burm. fil.) Alston – klinčekovec vodný
S. cumini (L.) Skeels – k. ovocný (jambolan)
S. formosum (Wall.) Masam. – k. pôvabný

- S. malaccense* (L.) Merr. et L. M.
Perry – k. melacký
- S. samarangense* (Blume) Merr. et
L. M. Perry – k. semaranský
- Tacca integrifolia* Ker Gawl. – taka
drsná
- Taraxacum perincisum* (Murr.) Murr.
– púpava hlbokozastrihovaná
- Terminalia catappa* L. – vrcholiak
liečivý (katapa)
- Tetrochordium andinum* Müll. Arg.
– štvorkomôrkovec andský
- T. gorgonae* Croizat – š. gorgonský
- Tigridia pavonia* (L. fil.) Redouté –
tigrídia pávia
- Tilia tomentosa* Moench – lipa
striebristá
- T. ×juranyiana* Simonk. – l.
Jurányiho
- Tillandsia araujei* Mez – tilandsia
Araújova
- Todea barbara* (L.) T. Moore – to-
dea cudzia
- Torilis nodosa* (L.) Gaertn. – torica
uzlatá
- Toxicodendron pubescens* Mill. –
sumachovec jedovatý
- T. radicans* (L.) Kuntze – s. zakore-
ňujúci
- Tradescantia zebrina* Bosse – tra-
deskancia zebrovitá
- Trianthema portulacastrum* L. –
triantéma portulakovitá
- Trichomanes speciosum* Willd. –
vláskovec nádherný
- Trifolium incarnatum* L. – ďatelina
bledokarmínová
- T. thalii* Vill. – ď. Thalova
- Trimezia chimantensis* Steyererm. –
trimézia chimantská
- Triphasia trifolia* (Burm. fil.) P.
Wilson – trifázia trojlístková
- Triticum urartu* Thumanian ex
Gandilyan – pšenica urartská
- Tropaeolum pentaphyllum* Lam. –
kapucínka päťlístková
- Tulipa lanata* Regel – tulipán vlnatý
- T. pulchella* (Regel) Baker – t. roz-
košný
- T. urumiensis* Stapf – t. urmijský
- Ulmus laciniata* (Trautv.) Mayr –
brest zastrihovaný
- Urospatha sagittifolia* (Rudge) Schott
– chvostotulcovka šípovitolistá
- Valeriana wolgensis* Kazak. – vale-
riána povolžská
- Vanilla pompona* Schiede – vanilka
brmbolcová
- Verbascum pulverulentum* Vill. – di-
vozel poprášeny
- Viburnum burejaeticum* Regel et
Herder – kalina burjatská
- Viola ×contempta* Jord. – fialka
zaznávaná
- Vitex polygama* Cham. – vitex mno-
hodomý
- Weldenia candida* Schult. fil. – vel-
dénia belostná
- Weinmannia microphylla* Kunth –
perolistovka drobnolistá

<i>Wettinia praemorsa</i> (Willd.) Wess.	<i>Zephyranthes minuta</i> (Kunth) D.
Boer – vetínia odhryznutá	Dietr. – zefyrovka veľkokvetá
<i>Wigandia urens</i> (Ruiz et Pav.)	<i>Zingiber montanum</i> (J. König) Link
Kunth – wigandia prhlivá	ex A. Dietr. – ďumbier horský
<i>Willughbeia coriacea</i> Wall. – vilug-	<i>Zinnia haageana</i> Regel – cínia
beja kaučuková	Haageho
<i>Woodwardia radicans</i> (L.) Sm. –	<i>Ziziphus lotus</i> (L.) Lam. – jujuba
veľrebrovka zakoreňujúca	lotosová
<i>Yucca brevifolia</i> Engelm. – juka	<i>Zostera noltii</i> Hornem. – zostera
krátkolistá	Nolteho
<i>Zantedeschia pentlandii</i> (R. Whyte	<i>Zoysia matrella</i> (L.) Merr. – zoisia
ex W. Watson) Wittm. – kornútov-	výbežkatá
ka Pentlandova	

Errata

V prvej časti série (Kultúra slova č. 1, 2022) došlo nedopatrením k posunu buniek v pracovnej tabuľke, čo malo za následok nesprávne spárovanie vedeckých a slovenských mien.

s. 21: správne *Abelia* (*Zabelia*) *biflora* Turcz. – abélia (zabélia) dvojkvetá [nesprávne abélia (zabélia) Dielsova]

s. 21: správne *A. (Linnaea) dielsii* (Graebn.) Rehder – a. (linnéovka) Dielsova [nesprávne a. (linnéovka) kvetnatá]

s. 21: správne *A. (Z.) floribunda* (M. Martens et Galeotti) Decne. – a. (z.) kvetnatá [nesprávne a. (z.) trojkvetá]

Na s. 19 sa nesprávne uviedlo vročenie práce Bayer a kol. (2017), správne má byť Bayer a kol. (1948).

V siedmej časti (Kultúra slova č. 1, 2023) sa omylom skrátilo meno rodu *Thalia* na začiatkové písmeno, čím došlo k stotožneniu vedeckého mena s predchádzajúcim rodom (*Teucrium*).

s. 23: správne *Thalia dealbata* Fraser – tália zbelená [nesprávne *T. dealbata* – t. zbelená].

Pod'akovanie

Ďakujeme členom Nomenklatorickej komisie Slovenskej botanickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, subkomisie pre cievnaté rastliny, za kontrolu nových a revidovaných slovenských mien, osobitne Mgr. Jaromírovi Kučerovi, PhD., a prof. RNDr. Pavlovi Mártonfimu, PhD., ktorí s nami úzko spolupracovali pri príprave celej série. Naše úprimné pod'akovanie patrí aj redakcii Kultúry slova za možnosť publikovania príspevkov.

LITERATÚRA

BAYER, Emil – HRABĚ, Sergej – KOSTROŇ, Karel – ZAVŘEL, Jan: Zásady českého zoologického názvosloví. In: Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, 1948, Fakulta lesnická, sign. D31, s. 1 – 55.

ČERVENKA, Martin – ČINČURA, František – JASIČOVÁ, Mária – ZÁBORSKÝ Ján: Slovenské botanické názvoslovie. Bratislava: Príroda 1986. 520 s.

FUTÁK, Ján (ed.) – DOSTÁL, Josef – NOVÁK František Antonín: Flóra Slovenska I. Všeobecná časť. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 604 s.

HIEKE, Karel: Praktická dendrologie (1). Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1978. 534 s. (1978a)

HIEKE, Karel: Praktická dendrologie (2). Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1978. 590 s. (1978b)

HORÁČEK, Petr: Encyklopedie listnatých stromů a keřů. Praha: Computer Press 2007. 750 s.

HRABOVSKÝ, Michal: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 1. Čel'ade. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 6, s. 336 – 346.

HRABOVSKÝ, Michal: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 2. Rady a vyššie systematické kategórie. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 1, s. 28 – 33. (2021a)

HRABOVSKÝ, Michal: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 3. Podčel'ade. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 2, s. 82 – 92. (2021b)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 1. Rody začínajúce sa písmenom A – C. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 2, s. 80 – 90. (2019a)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 2. Rody začínajúce sa písmenom D – L. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 3, s. 151 – 159. (2019b)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana – KUČERA, Jaromír – ELIÁŠ, Pavol ml.: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 3. Rody začínajúce sa písmenom M – R. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 4, s. 219 – 226. (2019c)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana – KUČERA, Jaromír – ELIÁŠ, Pavol ml.: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 4. Rody začínajúce sa písmenom S – Z. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 5, s. 270 – 278. (2019d)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 4. Tribusy. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 3, s. 160 – 167. (2021a)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Menoslovie systematických kategórií cievnatých rastlín. 5. Podtribusy a ostatné nižšie kategórie. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 4, s. 210 – 216. (2021b)

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená rodov úžitkových rastlín mierneho klimatického pásma. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 6, s. 343 – 350. (2021c)

KLIMENT, Ján – FERÁKOVÁ, Viera – GOLIAŠOVÁ, Kornélia – HINDÁK, František – HINDÁKOVÁ, Alica – HODÁLOVÁ, Iva – KOCHJAROVÁ, Judita – KUBINSKÁ, Anna – LACKOVIČOVÁ, Anna – LIZOŇ, Pavel – MARHOLD, Karol – MÁRTONFI, Pavol: Zásady, pravidlá a odporúčania pre tvorbu a revíziu slovenského menoslovía siníc, rias, húb a rastlín. In: Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti, 2017, roč. 39, suplement 1, s. 1 – 79.

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – KUČERA, Viktor – GUTTOVÁ, Anna – HINDÁKOVÁ, Alica – GURIČANOVÁ, Dana: Rodová homonymia v slovenskom odbornom botanickom menosloví a jej riešenie. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 6, s. 335 – 341.

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – GURIČANOVÁ, Dana: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 1. Rody začínajúce sa písmenom A – D. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 2, s. 93 – 101. (2020a)

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – GURIČANOVÁ, Dana: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 2. Rody začínajúce sa písmenom E – N. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 3, s. 152 – 159. (2020b)

KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Michal – GURIČANOVÁ, Dana: Nové a revidované slovenské mená dovážaných, zavlečených, pestovaných a ďalších na Slovensku známych cudzokrajných cievnatých rastlín. 3. Rody začínajúce sa písmenom O – Z. In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 4, s. 205 – 219. (2020c)

NOVACKÝ, Ján Martin (ed.) – BUFFA, Ferdinand – FERIANC, Oskár – JURKO, Anton – KLAČKO, Rudolf – MARTINKA, Jozef: Slovenská botanická nomenklatúra. Papraďorasty (Pteridophyta) a semenné rastliny (Spermatophyta). Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1954. 228 s.

PILÁT, Albert: Listnaté stromy a keře našich zahrad a parků. Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1953. 1 104 s.

PILÁT, Albert: Jehličnaté stromy a keře našich zahrad a parků. Praha: Nakladatelství ČSAV 1964. 508 s.

ZELENÝ, Václav: Rostliny Středozemí. Praha: Academia 2005. 402 s.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Strom ma korunu, drik a koreňe (1. časť)

LUBICA DVORNICKÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Strom ma korunu, drik a koreňe – tak opisujú stavbu tela stromu v Dlhej Lúke (o. Bardejov). Viacerým názvom spojeným so stromami a niektorými ich časťami sme sa už venovali v predošlých rokoch (porov. KS, 2015 – 2019). V tomto príspevku sa zameriame na pomenovania, ktorými sa v slovenských nárečiach označuje časť stromu medzi koreňom a korunou.

V Dotazníku pre výskum slovenských nárečí II¹ (ďalej D II) sa otázkou č. 115 zisťovali pomenovania pre „časť stromu po zoťatí bez konárov (kmeň, klát)“. Pre veľké množstvo výskumom získaných a geograficky rozptýlených lexém (bolo ich okolo 40) nebola mapa odpovedí na túto otázku do lexikálneho zväzku Atlasu slovenského jazyka (ďalej ASJ 4) zaradená. V 3. zväzku lexikálno-slovotvornej série Slovánskeho jazykového atlasu (ďalej OLA) Rastiteľnýj mir (OLA 3, s. 30 – 31) je publikovaná mapa č. 345. Vznikla na základe odpovedí na otázku skúmajúcu, ako sa pomenúva „kmeň, časť stromu od zeme po korunu“. Odpovede na nasledujúcu otázku („kmeň zrúbaného stromu“) neboli do uvedeného zväzku OLA zaradené ani medzi nekartografovanými materiálmi. Slovenský výskum podľa tohto dotazníka však máme k dispozícii a prešiel už internou redakciou Adriany Ferencíkovej. V Českom jazykovom atlase (ďalej ČJA) sa zisťovali odpo-

Príspevok vznikol v rámci grantových projektov VEGA č. 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí a č. 2/0123/22 Slovánský jazykový atlas. V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. SSN I, 1994, s. 38 – 39).

¹ Časť tohto dosiaľ nepublikovaného materiálu sme už sprístupnili v príspevku Niektoré názvy častí stromu medzi koreňom a korunou v slovenských nárečiach v slovanskom kontexte (2022, s. 23 – 40).

vede na otázku postavenú tiež špecifickejšie: „dřevnatý nerozvětvený stonek u neporaženého stromu“ (ČJA 2, s. 198).

Slovníky spisovného jazyka, Historický slovník slovenského jazyka (ďalej HSSJ) a Slovník slovenských nářečí (ďalej SSN) nevyčleňujú osobitné významy podľa toho, či ide o kmeň rastúceho stromu alebo zrúbaného či spileného stromu zbavený konárov. Pre istú časť pomenovaní tento príznak nie je dôležitý, no jestvuje aj skupina slov, ktoré sa používajú iba ako názov stromu, ktorý už je zoŕatý, no nepoužijú sa na označenie kmeňa rastúceho stromu.

Zaujímavou skupinou slov, ktoré sa v rámci dotazníkového výskumu pre ASJ 4 zistili ako pomenovanie „časti stromu po zoŕatí bez konárov“, sú lexémy *strom* a *drevo*. Niekedy išlo o samostatné pomenovania: *strom* (Heľpa, Telgárt, o. Brezno; Petrovany, Teriakovce, o. Prešov); *drevo* (Čimhová, o. Trstená; Vyšné Ružbachy, o. Stará Ľubovňa; Chotča, o. Stropkov; Korumľa, Jenkovce, o. Sobrance), v rusínskych nárečiach² na Slovensku *d'ryvno* (Čabalovce, o. Medzilaborce), *dryvno* (Čukalovce, o. Snina). Inokedy tieto lexémy tvorili súčasť opisných konštrukcií a voľných spojení: *oklésnení strom* (Semerovo, o. Nové Zámky), *očisceni strom* (Batizovce, o. Poprad), *čisti strom* (Žehra, o. Spišská Nová Ves), *holi strom* (Žalobín, Davidov, o. Vranov), *viťatí strom* (Bobrovník, o. Liptovský Mikuláš), *strom bes konaroch* (Šemša, o. Košice); *okliesňenuo drevo* (Smrečany, o. Liptovský Mikuláš), *kuz dreva* (Zázrivá, o. Dolný Kubín). Analógiu môžeme nájsť aj za našimi hranicami: medzi sporadickými lexémami v ČJA 2 sa vyskytla aj lexéma *strom* (Kozlovice, o. Frýdek-Místek) ako pomenovanie kmeňa rastúceho stromu.

Ešte sa na chvíľku zastavme pri slove *drevo*. Význam „kmeň s'atého stromu bez haluzia používaný obyč. po ďalšom spracovaní ako stavebný materiál“ dokladá v hesle *drevo* aj HSSJ: *s tey gedlowyny drwa, prutya, kuola wozyly* (1596); *zgednal pak a kupyl sobe drewa na budowanie hodnyho sedemnacat* (1614); *na mogu requisitiu kolko sem kusuv drewa žadal* (1711). A rovnako spoľahlivo ho potvrdzuje aj vetný doklad z východného Slovenska: *Tu še narubane drevo kladlo na ľad a ke_če voda puščila, ta išlo po vodze* (Čemerné, o. Vranov).

² Slovo *drevo* sa ako odpoveď na otázku L346 Dotazníka OLA vyskytlo aj v obci Čabalovce (o. Medzilaborce) v znení *dere'vo*.

V spisovnej slovenčine slúžia na vyjadrenie významu „kmeň stromu“ dve slová – *kmeň* a *peň*. Pri slove *kmeň* sa *peň* ako výkladové synonymum vyskytuje už u A. Bernoláka a nachádzame ho aj v najnovšom Slovníku súčasného slovenského jazyka H – L (2011). Podľa HSSJ vieme, že *kmen se do haluzek rozklada* (1666³), čo nám signalizuje, že je to pomenovanie pre kmeň stojaceho, rastúceho stromu, ale doklad *osekaný kmen bez větvi* (1679) ukazuje na zrúbaný kmeň stromu. Rovnako bez odlišenia sémantického príznaku „stojaci“/„zrúbaný“ sa používa slovo *kmeň* v slovenských nárečiach. Podľa mapy a materiálov uverejnených v treťom zväzku OLA sa slovo *kmeň* (*къмень) vyskytuje v areáli českých, moravských a slovenských nárečí (OLA 3, 2000, s. 31). Pre zrúbaný strom sa zistilo slovo *kmeň* (a popri ňom i slovo *klát*, o ňom však až nabadúce) vo Zvolenskej Slatine (o. Zvolen). Na území Slovenska sa vyskytuje vo fonetických obmenách *kmeň*, *kmen* a *kmem* predovšetkým v západo- a stredoslovenských nárečiach, no miestami je doložené aj z východoslovenskej nárečovej oblasti. Tak nám to ukazujú údaje získané výskumom podľa D II.

Jablon má silní kmen (Trakovice, o. Hlohovec) nielen na západnom Slovensku. Aj v Turci *té jabloňe maju visoké kmeňe a to sa potom ťaško oberá* (Blatnica, o. Martin). Pravdaže si s takýmto niečím ľudia vedeli poradiť: *Daj si rebrík, lebo po tom kmeni nevíndeš!* (Valašská Belá, o. Prievidza). No nie každý potreboval rebrík: *Keď išiou vrani viberat', tak sa po tom kmeňi viškriabaŭ ako veverica* (Ďanová, o. Martin). *Znace, jak še kmeň zrube, zостаňe na spotku skura i take haluže* (Smižany, o. Spišská Nová Ves) a takéto zoťaté kmeňe sa *prepil'vali bud' na siahi, l'bo na metrovicu* (Lazany, o. Martin).

Slovo *peň* má v spisovnej slovenčine aj v nárečiach⁴ základný význam „zvyšok kmeňa stromu odrezaného tesne pri koreni, vyčnievajúci nad zemou“ (SSJ 3, s. 53). Používa sa však aj vo význame „kmeň stromu“. Centrum výskytu lexémy *peň* (*рънь) sa podľa údajov v OLA nachádza na území západoslovenských jazykov. V uvedenom význame je toto slovo

³ Za každou exemplifikáciou v HSSJ sa uvádza skratka prameňa a rok zápisu. V príspevku ponechávame na orientáciu iba časový údaj.

⁴ Porov. prvý význam heslového slova *peň* v SSN: (strsl, zsl, čiast. spiš) „časť kmeňa nízko nad zemou po zoťatom strome“ (SSN 2, s. 769). O tomto význame sme písali v predošlom príspevku *Jakí pen, takí pen, preca je za ním cién* (Dvornická 2019, s. 28 – 36).

najviac rozšírené v poľštine; v slovenčine sa v SSN zaznamenáva miestami v stredoslovenských a hojnejšie v západoslovenských a vo východoslovenských nárečiach, kde ho dopĺňa slovotvorný variant *pnia*k; areál lexémy *peň* zasahuje aj územie východoslovanských jazykov, kde sa smerom na severovýchod postupne vytráca – konkrétne sa nachádza v bieloruských nárečiach a jednotlivito sa vyskytuje v ruských nárečiach (OLA 3, s. 30 – 31). Dotazníkom OLA sa v slovenských nárečiach zachytilo aj vo význame „kmeň zrúbaného stromu“: *peň* (Nedanovce, o. Topoľčany; Horné Strháre, o. Modrý Kameň), *pen* (Bučany, o. Hlohovec). V materiáli získanom podľa lexikálnej časti D II sa ako odpoveď na otázku č. 115 „časť stromu po zoťatí bez konárov“ zaznamenali podoby slov *peň* a *pnia*k v príslušných fonetických realizáciách (*peň*, *pen*, *pem*; *pňak*), vo viacerých prípadoch v dubletných podobách s inými lexémami.

Vetné doklady nám opäť pekne ukazujú, že podobne ako pri lexéme *kmeň*, ani pri *pňoch* a *pnia*koch nie je odlišenie príznaku „stojaci“/,zrúbaný“ dôležité. Veď *ňijekeré staré stromi majú peň takí hrubí, že ho aňi rukami ňeopčiahňeš* (Návojevce, o. Topoľčany). A inde bolo jasné, že *s tích pnov sa iste aspon jeden bude šikuvad na klát* (Valašská Belá, o. Prievidza). Práca pri rúbaní stromov bola vždy nebezpečná. Naozaj mal veľké šťastie informátor, ktorý mohol spomínať takto: *Jag zme ho odrezali, teho pňaka, ta ten pňag na mňe fik* (= tu: spadol; Smižany, o. Spišská Nová Ves).

Ďalšie tri slová – *trup*, *telo* a *driek* – sú príkladmi zaujímavého sémantického vývinu a prepojenia pomenovania časti stromu a pomenovania ľudského tela⁵ (príp. jeho časti).

V HSSJ je v hesle *trup*¹ ako tretí uvedený význam „základná časť niečoho, kmeň“: *caudex*: pen, kmen, trup (1779) (HSSJ 6, s. 114). Na území Slovenska sa v materiáli OLA 3 slovo *trup* (**trupъ*) nezachytilo. Doložené je v západoukrajinskej obci Poľana (cca 67 km od slovenských hraníc) a v štyroch chorvátskych a v desiatich macedónskych lokalitách. V dotazníkovom materiáli pre ASJ 4 sa lexéma *trup* zachytila v dvoch východoslovenských

⁵ V ľudovej kultúre sa spojenie medzi stromom a človekom prejavovalo napr. zasadením stromu pri narodení dieťaťa. Verilo sa, že ako prospieva strom, tak prospieva počas svojho života i dieťa (Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2, heslo *strom*, s. 204). O viere v možnosť premenenia ľudskej bytosti na strom svedčia ľudové balady (často to bol výsledok uvalenej kliatby). Tento motív siahla do veľmi dávnej minulosti (spomínali sme už metamorfózu verných a zbožných manželov Filemona a Baucis, ktorých Zeus premenil na stromy, v tomto prípade však za odmenu).

bodoch, v spišskej obci Prakovce (o. Gelnica) a v obci Čukalovce (o. Snina), kde žije rusínske obyvateľstvo (tam popri lexéme *peň*). V nárečovej kartotéke sa *trup* vo význame „kmeň stromu“ nevyskytol.

Areál slova *telo* (*tělo) vo význame „časť stromu od zeme po korunu“ je podľa OLA predovšetkým na území Českej republiky s presahom do časti južnozápadoslovenských nárečí, konkrétne sa jeho používanie zistilo v obciach Bučany (o. Hlohovec) a Trnovec nad Váhom (o. Šaľa) a vyskytuje sa aj v lokalite Homok (Fertőhomok) na území Maďarska s chorvátskym nárečovým typom. Podľa dotazníkového výskumu pre ASJ sa lexéma *telo* vo význame „kmeň spíleného stromu“ zachytila v troch slovenských bodoch: *t'elo* (Palárikovo, o. Nové Zámky; Poľný Kesov, o. Nitra; Kovarce, o. Topoľčany). Oblasť výskytu lexémy v spomenutých atlasoch sa neprekrývajú.

Lexéma *driek* v skúmanom význame „kmeň spíleného stromu“ v príslušných fonetických podobách sa v dotazníkovom materiáli ASJ vyskytuje miestami v západoslovenských dialektoch: *drik* (Rišňovce, o. Nitra), *drék* (Trakovice, o. Hlohovec), *driék* (V. Orvište, o. Piešťany), *driek* (Kráľov Brod, o. Galanta), na strednom Slovensku sa podoba *driek* zachytila v obci Mýtne Ludany (o. Levice) a je rozšírená aj v gemerských nárečiach (*driek*, *driak*) a vo východoslovenských nárečiach (*drek*, *drik*) občas popri ďalších lexémach. V OLA 3 sa *driek* (*дрѣкъ) zistil v slovenských obciach Hontianske Moravce (o. Krupina), Dlhá Lúka (o. Bardejov), Sedlice (o. Prešov) a v ukrajinskej zakarpatskej lokalite Zatyšivka (Затисівка). V OLA je vo význame „kmeň zrúbaného stromu“ doložená podoba *drik* v obci Síleš (Vértesszöllös) so západoslovenským nárečím na území Maďarska a podoba *driak* v obci Sirk (o. Revúca), reprezentujúcej stredogemerské nárečia.

Význam „kmeň stromu“ je pri lexéme *driek* zachytený už v HSSJ. Rovnako ako ľudia aj *driki cedrusové čas kriwí* (1785). A k dokladu, ktorý sa stal názvom tohto príspevku, nám kartotéka SSN prispela ešte niekoľkými vetnými dokladmi. V Ardanovciach (o. Hlohovec) takto opísali vzhľad stromu: *Brén⁶ má visokí drík a malo to hore makovicu jag rozmajríní*. Na juhu stredného Slovenska si ťažkali, že ich *jablon má chorí driek* (Kociha, o. Rimavská Sobota) a v Gemi sa zasa chválili takto: *Náz oreh má takí driek, že ho rukami ňeoblapiš* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca).

⁶ Mohlo by ísť o variant k *brim* záh, myj, jtrnč ihličnatý strom, bot. smrekovec opadavý (*Larix decidua*) (SSN 1, s. 164).

Slovo *snet* (*sněť) vo význame „kmeň stromu“ v rámci slovanských jazykov tvorí mikroareál v oblasti východných moravských a sliezskych nárečí s istým presahom do západoslovenských nárečí. Už to naznačuje, že ide o slovo s pôvodne širším územným výskytom. Slovenský nárečový materiál z kartotéky SSN podporený odpoveďami na otázku v dotazníku pre ASJ 4 skúmajúcu pomenovania „kmeňa spileného stromu“ koriguje predstavu o výskyte tohto slova vo význame „kmeň stromu“ na území Slovenska. Rozširuje jej výskyt na čiastočne záhorské a trnavské nárečia, časť južnostredoslovenských nárečí (konkrétne časť novohradských s presahom do tekovských nárečí) a dokladá aj roztrúsené výskyty na severe západo- a východoslovenských nárečí.

V HSSJ je význam „kmeň stromu“ pre slovo *snet'* doložený takpovediac sprostredkované v prídavnom mene *odsnetený* „odťatý od sneti, kmeňa“: *wydely sme brezu stiatu a s teg brezy odsnieczeni poleno yako na dwa lottie zdluzie* (1585 – 86).

Zastúpenie lexémy *snet* (vo fonet. realizáciách podľa vývinu v jednotlivých nárečových oblastiach) ako odpoveď na dotazníkovú otázku „kmeň spileného stromu“ v ASJ teda tento širší výskyt potvrdzuje: *sňet* (Plavecký Mikuláš, o. Bratislava; Kuchyňa, o. Malacky; Ihršte, o. Púchov), *snet* (Šenkvice, o. Modra), *sneť*⁷ (Župkov, o. Nová Baňa; Horné Príbelce a Dolný Tisovník, o. Modrý Kameň; Polichno a Dobroč, o. Lučenec), *sňit* (Miňovce, o. Stropkov). Vo význame „kmeň stromu“ je slovo *snet'*⁸ podľa kartotéky k SSN doložené jednoslovne v týchto lokalitách: *sňet* (Rozbehy, o. Senica; Veľké Straciny, o. Lučenec; Senné, o. Modrý Kameň); *snet* (Dubová, o. Modra).

Nás však (ako vždy) najviac tešia vetné doklady. Zo záhorských nárečí z obce Mást (o. Bratislava) ponúkame krátky príbeh: *A došeų k nám a povidá: „Stričku, dzite sa kuknúť, co vám na dvori chibí.“ A tatko idú nazat a kuknú, a nič nevidzeli. Tam šak nič nebiųo, suáma tam biųa, puoti tam bili a nič tam také nebiųo! Šak já nevidzím nič! Potom ih zebraų a išėų ich odvést. A bių tam agát, strom takí asi jak toto, takí, ale visokí. A ten strom*

⁷ Podoba *sneť* (s *t'* na konci) naznačuje, že by malo ísť o substantívum ženského rodu. Vo vyplnených dotazníkoch nie je tento údaj zapísaný; údaj *vitátá sneť* z obce Guta (maď. Galgaguta, Maďarsko), ktorý sa získal ako odpoveď na otázku L 346 pre OLA 3, však túto domnienku podporuje.

⁸ Údaje z kartotéky k SSN dokladajú túto lexému zväčša vo význame „vetva, konár, haluz (často veľká, hrubá)“, tejto téme sa však budeme venovať v inej časti našej série príspevkov o stromoch.

*biu odrezaní – a šak to má vetví moc, agáti – a tí vetví šecki bili zahrabané, pozbírané a na tén sñece biuo nasípaněj zemi. ... No potom vidzeli, agád biu preč, aj panohi, šecko, bili preč, no ale oñi si neššímlí, že ten strom tam neñi. Kebí ten sñet nebiu pískem zasípaní, tak to bi im biuo hnet trkuo, že sa bieúá, né? No potom išli na národñí víbor; národñí víbor došeú a prehlédzeú a milí súset moseú ten strom dovést nám do dvora. A štrofu moseú zapúa-cit šest zúatích, to biuo moc peñes. No a otec povídajú: „Já nescem žádné peñíze, peñíze dajte do kosteúa na svíce.“ A biuo to. Veru – a bolo. Ľudia si na stromy vždy potrpeli. A nielen na tie, z ktorých mali priamy úžitok v podobe úrody. Tešili sa aj z ich krásy: *Kukñi na teho buka, jakí má piekñi sñet!* (Jablonové, o. Malacky). Starali sa o ne, prerezávali husté korony a vedeli, ako *odrezac panohu⁹ u samého sñetu* (Papradno, o. Považská Bystrica). Hoci človek nikdy nevie, čo sa môže stať. Slovo *sñet* explorátor vykladá ako „kmeň“ aj v nasledujúcom doklade zo súvislých nárečových textov: *No a to sa tak stalo: s kamarádom veľkou pílou prerezujú sñet a ñenazdajki sñet sa odlomeú, ale tam boli dva vršáki, na keré sa strom zaveseú* (Bobotská Lehota, o. Bánovce nad Bebravou).*

Ďalšie slovo, ktoré nemôžeme obísť, je slovo *hrubina*. V OLA 3 je doložené z obce Vieska nad Žitavou (o. Zlaté Moravce)¹⁰ ako jednotlivý výskyt v rámci slovanských jazykov (na mape ho ako jednotlivosť s nekartografovaným koreňom reprezentuje hviezdička). V SSN 1 (s. 633) je heslo *hrubina* „kmeň stromu“ doložené jednoslovným dokladom z obce Kmeťovo (o. Vráble). V dotazníkovom materiáli ASJ sa lexéma *hrubina* vyskytla tiež v tekovskej oblasti s miernym presahom do susedného regiónu. Doložená je z obcí Veľké Ludince (o. Štúrovo), Jedľové Kostol’any, Neverice, Tekovské Nemce, Vieska nad Žitavou (o. Zlaté Moravce), Vajka nad Žitavou, Čaka (o. Vráble). Motivačne je slovo *hrubina* blízke pomenovaniu *tloušť*, zachytenému ako sporadická lexéma v ČJA v lokalite Myslotín, o. Pelhřimov (ČJA 2, s. 198).

Lexéma *trom* (zachytené sú aj podoby *tram*, *trum*) doložená v skúmanom význame je výpožičkou z nemčiny. Slovo sa nezachytilo pri výskume

⁹ V tejto lokalite je *panoha* „silnejší rozvetvený konár, haluz“: *Na panoze sedzela veverica* (Papradno, o. Považská Bystrica), ako to dokladá prvý význam tohto hesla v SSN 2 (s. 717).

¹⁰ V tejto obci je odpoveďou na obidve skúmané otázky v Dotazníku OLA, teda sa používa na označenie zrúbaného i stojaceho kmeňa stromu.

pre OLA ani na území Slovenska, ani v iných slovanských jazykoch. Máme ho však doložené v odpovediach na otázku „kmeň zrúbaného stromu“ z niekoľkých východoslovenských lokalít: *trom* (Plavnica, o. Stará Lubovňa; Dlhá Lúka, o. Bardejov), aj v slovotvornom variante *tromik* (Sedlice, o. Prešov). V kartotéke pre SSN je doložené vo význame „hrubý, mocný kmeň stromu (bez koruny, odrezaný aj stojaci)“: *trom* (Krivany, o. Sabinov) a takisto vo význame „kmeň spileného stromu“, ako vyplýva z dokladov: *Spuštili dolu lesom troma* (Tuhrina, o. Prešov); *Trom ho v leše privälil* (Krivany, o. Sabinov). Toto prevzaté slovo (na rozdiel od všetkých predošlých, ktoré boli súčasťou praslovanského lexikálneho fondu) je aj komponentom frazeologických prirovnaní. Veľmi veľká žena je *baba jak trom* (Krivany, o. Sabinov) alebo rovno *babisko jak trom* (Veľký Šariš, o. Prešov). Azda skôr z rozprávok poznáme silákov, čo vytŕhali stromy aj s koreňmi. Takže ten, čo *taki bul mocni, že tromi val'al* (Krivany, o. Sabinov), bol naozaj „veľmi silný“. Z okresu Spišská Nová Ves sú doložené aj deminutívne podoby: *Dovezol tromig na deski* (Markušovce); *Idzeme spuščac tromiki* (Chrast' nad Hornádom, o. Spišská Nová Ves). V ČJA je *trom* v lokalite Bukovec (o. Frýdek-Místek) medzi sporadickými lexémami označujúcimi „drevnatý nerozvetvený stonek u neporaženého stromu“ (ČJA 2, s. 198).

Slovo *trom* sa získalo v dotazníkovom výskume pre ASJ 4 ako odpoveď na otázku „kmeň spileného stromu“ vo východoslovenských obciach Výšné Repáše (o. Levoča), Bretejovce (o. Prešov) – tam poznajú aj slovo *pňak* –, Torysa, Kamenica (o. Sabinov), Malcov, Mokroluh, Abrahámovce (o. Bardejov). Podoba *tram* je doložená v obciach Bijacovce (o. Levoča), Hrabovec nad Laborcom (o. Medzilaborce) a *trum* v lokalitách Široké, Lipovce (o. Prešov) a Sveržov (o. Bardejov). Deminutívna podoba *tromik* sa zistila v obci Odorín (o. Spišská Nová Ves). Výskyt slova je sústredený najmä v šarišských a spišských nárečiach s presahom smerom na východ.

V tejto časti príspevku sme sa venovali pomenovaniám kmeňa stromu, pri ktorých máme v slovenských nárečiach dostatočne spoľahlivo doložené, že sa môžu použiť aj pre rastúci kmeň stromu. Slová *drevo*, *strom*, *kmeň*, *peň*, *driek*, *trup*, *telo*, *hrubina* a *snet* boli súčasťou praslovanského lexikálneho fondu, pri niektorých sa predpokladá indoeurópsky základ; *trom*/*tram*/*trum* sú prevzaté z nemeckých dialektov. Viaceré z týchto pomenovaní vyčleňujú západoslovenský makroareál (alebo jeho časť) a ukazujú na najbližšie vzťahy medzi

českými a slovenskými nárečiami a nárečiami západoslovenských jazykov. V budúcej časti sa zameriame na pomenovania „kmeňa zrúbaného stromu“.

LITERATÚRA

Atlas slovenského jazyka. IV. Lexika. Časť druhá. Úvod – komentáre – dotazník – indexy. Zost. A. Habovštiak. Bratislava: Veda 1984. 368 s.

Archív dialektologického oddelenia JÚLEŠ SAV, v. v. i. (rukopisné mapy a vyplnené dotazníky k 4. zv. Atlasu slovenského jazyka).

Archív dialektologického oddelenia JÚLEŠ SAV, v. v. i. (vyplnené dotazníky k Slovanskému jazykovému atlasu).

Archívne fondy a kartotéky nárečového oddelenia Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave.

Český jazykový atlas. 2. Zpracoval dialektologický kolektív Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze a v Brně: Jan Balhar a Pavel Jančák (vedoucí autorského kolektivu). 2., elektronické, opravené a doplnené vydání, Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2012 (2. díl). Dostupné na <https://cja.ujc.cas.cz/CJA2/>.

HABOVŠŤIAK, Anton: Dotazník pre výskum slovenských nárečí. II. 1. Lexikálna časť. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1964. 1 259 otázok.

DVORNICKÁ, Ľubica: Niektoré názvy časti stromu medzi koreňom a korunou v slovenských nárečiach v slovanskom kontexte. In: Jazykovedné štúdie XXXVIII. Slovanské nárečia v čase a priestore. Ed. M. Chochol. Bratislava: Veda 2022. s. 23 – 40.

DVORNICKÁ, Ľubica: Strom alebo drevo? In: Kultúra slova, 2015, roč. 49, č. 4, s. 234 – 240.

DVORNICKÁ, Ľubica: Na zelenej lúke strom košatý. In: Kultúra slova, 2016, roč. 50, č. 3, s. 162 – 170.

DVORNICKÁ, Ľubica: Jaki koreň, taki strom. In: Kultúra slova, 2017, roč. 51, č. 3, s. 161 – 167.

DVORNICKÁ, Ľubica: I červíku ten koreň milý, v ktorom sa zrodil. In: Kultúra slova, 2018, roč. 52, č. 1, s. 31 – 42.

DVORNICKÁ, Ľubica: Jakí pen, takí pen, preca je za ním cién. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 1, s. 28 – 36.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. J. Botík – P. Slavkovský (vedúci red. kolektívu). Bratislava: Veda 1995. 448 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1 – 7. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 3. Растительный мир. Ред. А. И. Падлужны. Минск: Минская печатная фабрика Гознака 2000. 168 с.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Ved. red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s. ISBN 80-224-0932-4.

Slovník slovenských nárečí. I. A – K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s. ISBN 80-224-0183-8.

Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s. ISBN 80-224-0900-6.

ROZLIČNOSTI

Krypto- a krypto

Do jazykovej poradne sme dostali niekoľko otázok týkajúcich sa slova *krypto*. V jednom prípade sa pisateľka pýtala, či slovo *krypto* vo význame „súvisiaci s kryptomenami“ môže fungovať ako samostatné prídavné meno, napr. *krypto komunita* alebo *krypto peňaženka*, alebo existuje *krypto-* len ako predpona, a teda spomínané slová sa píše spolu – *kryptokomunita*, *kryptopeňaženka* alebo so spojovníkom, *krypto-komunita*, *krypto-peňaženka*. Druhá opytujúca si overovala možnosť použiť slovo *krypto* ako podstatné meno, napr. *Zaujímam sa o krypto*.

Prefixoid¹ *krypto-* pochádza z gréckeho adjektíva *kryptos* „skrytý, tajný“ a slovesa *kryptō* „zahalujem, zakrývam“ (Stručný etymologický slovník slovenčiny, 2015). V druhom zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (H – L, 2011; ďalej SSSJ) sa toto slovo zachytáva s významom „prvá časť zložených slov označujúca skrytosť, tajnosť“, napr. *kryptogram*, *kryptografia*. S takýmto významom sa v slovníku spracovali slová súvisiace s dvoma oblasťami: s písaním neviditeľným, tajným alebo šifrovaným písmom a vedou zaoberajúcou sa tvorbou tajných šifier, kódov či dešifrovaním (napr. heslá *kryptograf*¹, *kryptograf*², *kryptografia*, *kryptografický*, *kryptogram*, *kryptológ*, *kryptologička*, *kryptológia*, *kryptologický*) a so skrytým, utajovaným komunizmom (heslá *kryptokomunista*, *kryptokomunistický*, *kryptokomunistka*, *kryptokomunizmus*). Vo Veľkom slovníku cudzích slov (2008) sa spracovala bohatá skupina 74 slov s prvou časťou *krypto-* a *krypt-*, napr. *kryptestézia* („psychologický jav alebo schopnosť vnímania bez použitia známych zmyslov; mimozmyslové vnímanie“), *kryptofotický* („neviditeľný,

Článok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0133/20 Slovenský pravopis a jeho pravidiel v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe.

¹ V anglickej lingvistike sa prvá časť tzv. neoklasických kompozít označuje termínom *combining form* (kombinačná forma), v súčasnej slovenskej jazykovede sa na označenie komponentov, ktoré primárne nefungujú ako samostatné pomenovania, ale sú nositeľmi lexikálneho významu, používa aj termín *bázoid*. V príspevku používame zaužívaný pojem *prefixoid*.

ktorý možno urobiť viditeľným iba použitím špeciálnych prostriedkov“), *kryptogam* („rastlina nemajúca kvety a nerozmnožujúca sa semenami; výtrusnosť“), *kryptometer* („prístroj na určenie krycej schopnosti náterových látok“), *krytozoológia* („vedný odbor skúmajúci zvieratá, ktorých existenciu veda celkom nevylučuje“).

Slová s prefixoidom *krypto-* sa dnes popri histórii, architektúre, medicíne, biológii, technike či matematike dostávajú najmä vďaka médiám a sociálnym sieťam aj do oblasti finančníctva. Pozreli sme sa na ich fungovanie v textoch korpusu Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01)². Zaujímalo nás, s akými slovami zo skúmanej oblasti sa prefixoid *krypto-* spája a ako sa formálne zaznamenáva. Zamerali sme sa na podstatné mená, no konštatujeme, že sa vyskytli aj doklady na prídavné mená (napr. *kryptomenový*). Ak by sme mali označiť základné zložené slovo zo skúmanej oblasti, vybrali by sme výraz *kryptomena*. Význam prefixoidu *krypto-* v slove *kryptomena* sa zhoduje so slovníkovým výkladom označujúcim skrytosť, tajnosť, keďže pri transakcii nehmotných elektronických peňazí sa používa šifrovanie a na utajenie správ sa používajú značky. Pomenovanie *kryptomena* vzniklo prekladom z pôvodného anglického výrazu *cryptocurrency*, ktorého definícia v anglickom výkladovom slovníku Oxford Learner's Dictionaries³ je „any system of electronic money, used for buying and selling online and without the need for a central bank“ (systém elektronických peňazí, používaných na kúpu a predaj elektronicky a bez potreby centrálnych bánk; voľný preklad autorky). K ďalším výrazom z oblasti elektronických peňazí či digitálnej meny v korpusových textoch, ktoré sa spájajú s prefixoidom *krypto-*, patria napr. slová *kryptokomunita*, *kryptoburza*, *krytoekonomika*, *kryptobanka*, *kryptopeňaženka*, *kryptopodvod*, *kryptotrh*, *kryptokalkulačka*, *kryptopriestor*, *krytoodvetvie*, *kryptoboom*, *kryptosvet*, *kryptoinvestor*, *kryptonadšenec*, *kryptoslužby*, *kryptoučieť*, *kryptokapitál* či *krytozmenáreň*. Všetky spomínané zložené slová významovo súvisia s pomenovaním *kryptomena*.

Domnievame sa, že prefixoid *krypto-* je v týchto prípadoch skrátением zloženého prídavného mena *kryptomenový*, napr. *kryptokomunita* = *krypto-*

² Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpus (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i. [cit. 7. 5. 2023].

³ Dostupný na stránke <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>.

menová komunita, kryptoúčet = kryptomenový účet. Kompozitá z uvádzaného tematického okruhu možno teda zaradiť k zloženinám, ktorých prefixoid vznikol skrátením z adjektíva, ako napr. *elektro-* namiesto *elektrický (elektrospotrebič = elektrický spotrebič)*, *eko-* namiesto *ekologický (ekopotraviny = ekologické potraviny)*.

Spôsob zápisu zložených slov, resp. slovných spojení, teda písanie kompozít dovedna, so spojovníkom alebo oddelene ako dve slová, sme skúmali len na vybraných slovách *kryptomena, kryptokomunita* a *kryptopeňaženka*, o ktoré mala záujem aj pisateľka. Najčastejšie sme sa stretli s podstatným menom *kryptomena*. Z množstva dokladov sa vo výraznej väčšine objavovalo ako jedno slovo, napr. *Najstaršia a najznámejšia kryptomena bitcoin hlási po nevydarenom minulom roku, keď oslabila o vyše 70 %, svoj návrat.* Písanie slova so spojovníkom (*krypto-mena*) alebo oddelene (*krypto mena*) sa vyskytovalo vo výrazne menšom počte. Pre úplnosť dodávame, že v korpusových textoch sme sa stretli aj s dvoma prípadmi multiverbizáčného označenia *kryptomeny* pomocou slovného spojenia *kryptová mena*: *Zisk zločinci preprali pomocou kryptovej meny. – Medzi nimi možno nájsť prísnejšie vnútroštátne pravidlá trhu s kryptovými burzami.* Prídavné meno *kryptový* má v jazykovej praxi ustálený význam „súvisiaci s kryptou; majúci kryptu; používaný na stavbu krypty“ a až na uvedené doklady sme sa s jeho použitím vo význame *kryptomeny* nestretli.

Aj slová *kryptokomunita* a *kryptopeňaženka* boli v korpusových textoch vo všetkých troch podobách, no konštatujeme, že tu sa tiež ukazoval viac ako dvojnásobný príklon k písaniu slov dovedna, teda tak, ako sa slová s prefixoidom *krypto-* zachytávajú v slovníkoch. Pri slovách *kryptokomunita* či *kryptopeňaženka* sa však ponúka aj riešenie, ktoré vo svojej otázke uviedla naša pisateľka, keď slovo *krypto* označila ako prídavné meno. Ak vychádzame z domnienky, že prvá časť *krypto-* je skrátením prídavného mena *kryptomenový*, do úvahy pripadá aj možnosť písať výrazy oddelene, pričom *krypto* bude nesklonným prídavným menom – *krypto komunita, krypto peňaženka*. Ako nesklonné adjektíva sa napr. v prvom a druhom zväzku SSSJ (2006, 2011) spracovali tiež slová *gala* a *info* (popri nesklonných substantívach *gala* a *info* a prefixoidoch *gala-* a *info-*).

Okrem prefixoidu *krypto-* sa v jazykovej praxi používa aj podstatné meno *krypto*. Podľa spracovania v slovníku Oxford Learner's Dictionaries

sa substantívum *crypto* (plurál *cryptos*) v angličtine používa ako synonymný výraz k slovu *cryptocurrency*. Z korpusových dokladov vyplýva, že slovenskí používatelia slovo *krypto* používajú v rovnakom význame, teda „kryptomena“. V korpusových textoch ho registrujeme ako nesklonné substantívum stredného rodu, napr. *V Paname väčšina predajcov krypto sú Venezuelčania, ktorí získavajú za to doláre a posielajú ich domov rodinám. – Toto znamená veľký impulz pre podniky spojené s krypto v Čile*, aj ako sklonné substantívum stredného rodu vzoru *mesto* s tvarmi singuláru G *krypta*, D *kryptu*, A *krypto*, L (o) *krypte*, I (s) *kryptom*, napr. *Volatilita kryptomien je jednou z najčastejšie diskutovaných tém v spojitosti s kryptom*. – *Existujú niektoré výmeny šifrovacích kariet, ktoré vám umožňujú kúpiť rôzne kryptá pre fiatové peniaze. – Na konci dňa bude Japonsko viac priateľské voči kryptu ako USA*. Vzhľadom na krátke obdobie existencie kryptomien (prvá kryptomena bitcoin vznikla v roku 2009) je adaptácia prevzatého slova *krypto* zatiaľ v procese, a aj keď sa prikláňame k jeho ohýbaniu podľa vzoru *mesto*, nemožno odmietnuť ani jeho použitie ako nesklonného podstatného mena. Takto variantne funguje napr. slovo *elektro*, v SSSJ sa okrem prefixoidu *elektro-* uvádza aj neutrum *elektro* v nesklonnej i v sklonnej forme. Na základe uvádzaných príkladov možno skrátené slovo *krypto* klasifikovať ako hovorový výraz, ktorý vznikol osamostatnením prvej časti zloženého slova *kryptomena*. V súčasnosti je takýto spôsob tvorenia slov veľmi produktívny, pričom samostatné slová vznikajú najmä z prevzatých jednotiek.

Na záver zhrnieme, že prefixoid *krypto-* sa v súčasnosti používa v novom význame ako „prvá časť zložených slov s významom vzťahujúci sa na oblasť kryptomien“ a nové je tiež podstatné meno *krypto* stredného rodu s významom „kryptomena“, resp. prídavné meno *krypto* s významom „kryptomenový; súvisiaci s kryptomenou“.

Judita Páleníková
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

- KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

OLOŠTIAK, Martin – VOJTEKOVÁ, Marta – ORIŇÁKOVÁ, Slavka: Slovtvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine. 2. vydanie (elektronické). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2019. 249 s. Dostupné na <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak16>.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2006. 1 134 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1 087 s.

ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Veľký slovník cudzích slov. 5., revidované a doplnené vydanie. Bratislava – Prešov: Vydavateľstvo SAMO 2008. 1 184 s.

SPRÁVY A POSUDKY

Jubilantka Ľubica Balážová

Slovník je [...] „zdroj potešenia pre toho, kto mu rozumie, kto dokáže objavovať krásu slova, kto pochopil, že tajomstvo úspechu tkvie v schopnosti vracať sa k zdroju znova a znova [...].“ (D. Kollár: *Krása lexikografie*, 2001, s. 232)

Citovaný úryvok predznamenáva, že v tomto medailóne pôjde o častý výskyt slov *lexikografia* a *slovník* definujúcich profesijné zameranie našej jubilatky Mgr. Ľubice Balážovej, ktorá v slovníkovej práci našla a nachádza zdroj potešenia. Jej autorsko-redaktorská práca na heslách aj vedecovýskumná činnosť je spätá s prekladovou a výkladovou lexikografiou. Pozrime sa na to, kedy a ako sa táto spätosť utvárala.

Ľubica Balážová sa narodila 14. júna 1953 v Bratislave. V rokoch 1971 – 1976 študovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slovenský a ruský jazyk. Najprv pôsobila v Metodickom kabinete ruského jazyka Domu československo-sovietskeho priateľstva v Bratislave (1976 – 1978) a následne na Katedre ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1978 – 1981). Skúsenosti s metódičkou a vyučovaním ruského jazyka plynule zúročila v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV, kam nastúpila v r. 1982.

Prvotný vedecký záujem našej kolegyne sa tak orientoval na oblasť konfrontačného výskumu slovnej zásoby slovenčiny a ruštiny. Kvalitnú školu (prekladovej) lexikografie jej poskytla spolupráca na výnimočnom diele slovenskej lexikografickej tvorby – Veľkom slovensko-ruskom slovníku (ďalej VSRŠ). Ako interná spolupracovníčka sa podieľala na zjednocovaní rukopisu tretieho zväzku (P – Q, 1986) a ako spoluautorka bola súčasťou štvrtého (R – Š, 1990) a šiesteho zväzku (Vy – Ž, 1995). Problematike ekvivalent-

nosti v dvojjazyčnom slovníku sa venovala v príspevku *Sociolingvistický pohľad na slovenské reálie a ich ekvivalenty v ruštine* (1984).

Konfrontácia systémov dvoch jazykov zostala predmetom jubilantkinej činnosti aj na ďalšie obdobie. Tentokrát išlo o porovnávanie slovenčiny a češtiny v rámci prípravy troch vydaní slovenského prekladu Slovníka cudzích slov (1997, 2005, 2008; z českého originálu Akademického slovníka cizích slov, Praha: Academia 1995; spoluprekladatelia J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná; ďalej SCS), ktorého špecifiká zhrnula spoločne s J. Bosákom v článku *Prečo a ako sa prekladal český slovník cudzích slov* (1998). Práca na SCS zároveň upriamila pozornosť Ľ. Balážovej na tému nových slov a ich zachytenia v neologických slovníkoch (1999), ako aj na ich tematickú a štruktúrnu interpretáciu (2000).

Lexikografické poznatky a zručnosti získané prácou na VSRS a SCS uplatnila jubilantka v plnej miere pri tvorbe viacväzkového výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka (SSSJ), pričom môžeme skonštatovať, že po završení prác na VSRS v r. 1995 sa stala (a stále je) jednou z kmeňových členiek jeho autorsko-redaktorského kolektívu. Ako autorka, interná redaktorka a editorka SSSJ sa podieľala na všetkých doteraz vydaných zväzkoch (A – G, 2006; H – L, 2011; M – N, 2015; O – Pn, 2021). V procese prípravy prvého zväzku napísala viaceré štúdie, v ktorých priblížila koncepciu a metodiku chystaného slovníkového diela. Venovala sa v nich spracovaniu gramatického aparátu substantív (2000, v spoluautorstve s K. Buzássyovou a M. Zamborovou; 2001, v spoluautorstve s M. Zamborovou) či otázkam a atribútom optimálneho uvádzania gramatických údajov vo všeobecnosti (2003, s M. Zamborovou). V článku o dilemách lexikografa (2009) poukazuje na dynamiku slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, na ktorú musí reagovať aj lexikografický opis. Rozhodujúcu etapu slovníkárskej činnosti objasnila v príspevku *Editácia – kľúčová fáza slovníka. Spracovanie slovesného vidu v Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2008). Analýze podrobila aj ďalšiu vrstvu slovnej zásoby – zdrobnené slová, ktorých problematiku rozpracovala v dvoch štúdiách: *O deminutívnej lexike v Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2009), *Osobné (depersonálne) deminutíva: špecifická polysémia a jej lexikografické spracovanie* (2010).

Ľ. Balážová je v oddelení súčasnej lexikológie a lexikografie tiež aktívnou zaškoľovateľkou novoprijatých a profilujúcich sa kolegyň a kole-

gov, ktorým starostlivo odovzdáva svoje teoretické i praktické vedomosti a úprimne sa s nimi delí o radosti aj úskalia spojené s tvorbou slovníka. Nielen v tomto smere je dobrou a energickou spoludiskutujúcou na akúkoľvek tému. Jej osobnostné vlastnosti plne (a nie náhodne) korešpondujú s potrebnými charakteristikami lexikografa: rozľadenosť, dynamickosť, vytrvalá sústredenosť, spojenie tradičného a moderného. Ľudsky aj slovníkovo je jej prístup všeobjímajúci a entuziastický. Slovník nosí vždy v hlave, no hlavu z neho nestráca, pretože vie, ako na to! Vie, že k tejto práci patrí pokora, spolupatričnosť, cyklickosť, trpezlivosť s materiálom aj s myšlienkami pri jeho spracovávaní.

Milá Ľubka, ďakujeme Ti za Tvoju prítomnosť, blízkosť, podporu i za Tvoj priateľský záujem a prajeme Ti do ďalších rokov hlavne pevné zdravie, dostatok elánu, veľa radosti v rodinnom kruhu a mnoho pekných cestovateľských zážitkov.

Lucia Miháliková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Nová popularizačná publikácia z oblasti etymológie

[KREKÁŇOVÁ, Ivana: Etymológia záhadná aj zábavná. Pôvod slov od algoritmu po zavináč. Bratislava: MAMAŠ 2022. 264 s. ISBN 978-80-8268-040-2.]

0. S menom autorky recenzovanej publikácie sme sa stretli pred niekoľkými rokmi v blogovej sekcii istého slovenského denníka. Ivana Krekáňová, pôsobiaci ako prekladateľka z anglického jazyka, v tom čase už uverejnila niekoľko blogov inšpirovaných našim etymologickým slovníkom (Králik, 2015), v ktorých sa podelila s čitateľmi o rôzne poznatky tejto lingvistickej disciplíny. Záujem o etymológiu ju viedol aj k štúdiu ďalších, väčšinou popularizačných prác etymologického charakteru (porov. ich zoznam na s. 245) a nakoniec vyústil do prípravy vlastnej knižnej publikácie, ktorá vyšla koncom minulého roka.

Po úvodných informáciách všeobecnejšieho charakteru o knihe I. Krekáňovej (časť I.) poukážeme na niektoré momenty súvisiace s etymologickými výkladmi, ktoré sa v nej uvádzajú, resp. so spôsobom ich prezentácie (časť II.); pozornosť budeme venovať aj otázkam redakčného spracovania publikácie (časť III.).

I.1. Kniha pozostáva z 15 kapitol, venovaných etymologickej problematike vybraných výrazov, ktoré sú usporiadané do nasledujúcich tematických skupín: 1. *Od cynika po tyrana (etymológia učená a politická)*, 2. *Od romantiky po pank (etymológia v umení)*, 3. *Od škriatkov po algoritmus (etymológia vo vede)*, 4. *Od hradskej po lazaret (etymológia v geografii)*, 5. *Od mecenáša po paškál (etymológia vo frazeológii)*, 6. *Od kapučína po pelendrek (etymológia v jedle a pití)*, 7. *Od jachty po šmejda (etymológia v hmotných statkoch)*, 8. *Od botasiek po bluetooth (etymológia názvov výrobkov)*, 9. *Od kacírov po manzardku (etymológia slov odvodených od osôb alebo národov)*, 10. *Od siesty po kalendár (etymológia v čase a číslach)*, 11. *Od larvy po moriaka (etymológia z rastlinnej a zvieracej ríše)*, 12. *Od tankov po blockbuster (etymológia vojenská a väzenská)*, 13. *Od trofeje po*

Recenzia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí. – Použitie skratky jazykov a dialektov: angl. – anglický, čes. – český, fr. – francúzsky, gr. – grécky, lat. – latinský, nem. – nemecký, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, rak. – rakúsky, román. – románsky, rus. – ruský, slk. – slovenský, stsl. – starosloviensky, špan. – španielsky, tal. – taliansky.

pexeso (etymológia v športe a hrách), 14. *Od malárie po guráž (etymológia v chorobách a anatómii)*. Záverečná 15. kapitola má názov *Od huncúta po OK*; z podtitulu sa dozvedáme, že jej obsahom je „etymológia nezaradená alebo čo sa inde nehodilo“.

Orientáciu v publikácii uľahčuje čitateľovi register výrazov (s. 248 – 262), obsahujúci viac ako 800 položiek. Ide o slovenské, resp. anglické slová, ktorých pôvod sa objasňuje v texte knihy; do registra neboli zaradené výrazy z ďalších jazykov, ktoré sa uvádzajú pri jednotlivých výkladoch (inojazyčné paralely vysvetľovaného slova a pod.) – celkový objem lexikálneho materiálu citovaného v publikácii je preto väčší.

I.2. Ako autorka píše v úvode, do 15 kapitol svojej knihy sa usilovala „vybrať tie najzaujímavejšie slová, nečakané súvislosti či prekvapujúce bizarnosti“ (s. 8). Už pri prvotnom prelistovaní publikácie možno dospieť k záveru, že kritériom na zaradenie do nej sa stali predovšetkým kultúrnohistorické okolnosti vzniku a vývinu príslušných výrazov – tým sa opäť potvrdzuje platnosť konštatovaní amerického romanistu Y. Malkiela, ktorý v rámci svojich úvah o spôsobe prezentácie relevantných informácií v etymologických slovníkoch určených aj pre širšiu verejnosť pripomenul, že „porovnávací gramatika neosloví bežného používateľa (ani toho s najlepšimi úmyslami) tak, ako ho zaujme kultúrna história“ (Malkiel, 1976, s. 58).

Recenzovaná publikácia prináša čitateľsky prítiažlivé informácie, ktoré možno z obsahového hľadiska charakterizovať ako výsledné poznatky etymologickej vedy. V tomto smere sa dielo žánrovo odlišuje – čo, prirodzene, nemožno považovať za negatívum – od popularizačných príručiek zostavovaných jazykovedcami, ktorí v nich zoznamujú širšiu čitateľskú verejnosť s metódami etymologického výskumu (zasahujúceho nielen do kultúrnej histórie, ale aj do historickej fonetiky, slovotvorby a morfonológie – t. j. lingvistických disciplín zaraditeľných do „porovnávacej gramatiky“ zmienenej Y. Malkielom –, onomaziológie a diachrónnej sémantiky, lingvistickej kontaktológie atď.), ktoré umožňujú dospieť k už spomenutým „výsledným poznatkom“, čiže k novým faktom či hypotézam etymologického charakteru. Názvy takýchto publikácií naznačujú, že sa v nich objasňujú postupy, „ako poznávame“ pôvod slov (porov. Liberman, 2005), resp. ako etymológovia pri svojom bádani prenikajú až „k prameňom slova“ (porov. Otkupščikov, 2005; Večerka a kol., 2006).

Rozdiel medzi obidvoma naznačenými žánrami, spočívajúci v odlišnom prístupe k lexikálnemu materiálu, sa pokúsime ilustrovať aspoň na príklade slova *slečna*, ktoré slovenčina prevzala z češtiny, kde vzniklo z pôvodného *šlechtična*. Zatiaľ čo I. Krekáňová uvádza tento poznatok etymologickej vedy na s. 239 ako jednu zo zaujímavostí (s informáciou o historickej sémantike slova) v záverečnej kapitole majúcej podtitul „etymológia nezaraďená alebo čo sa inde nehodilo“, v popularizačnej práci alternatívneho žánru (porov. vyššie) by slovo *slečna* bolo zrejme spomenuté aj v iných súvislostiach – pri výklade o nepravidelných fonetických procesoch, ktoré môžu nastávať vo vývine jazyka. Čitateľ by sa zároveň dozvedel, že rôzne hláskové redukcie sa v prípade oslovení či titulov vysvetľujú úsilím hovoriaceho o ich rýchle vyslovenie, resp. frekvenciou ich používania; podobne vznikli aj výrazy ako čes. *jemnostpán* či *vašnosti* (skrátene pôvodného *Jeho Milost pán* a *Vaše Milosti*, resp. *Vaše Jasnosti*), poľ. *jegomość* ako starší titul osoby šľachtického pôvodu (z *Jego Miłość* „Jeho Milosť“) či špan. *usted* „vy (pri vykaní)“ (z *vuestra merced* „Vaša Milosť“) a i.²

I.3. V jednotlivých kapitolách I. Krekáňová vychádza nielen zo slovenského lexikálneho materiálu, ale neraz cituje aj výrazy z rôznych cudzích jazykov, ktoré môžu byť zaujímavé v príslušnom kontexte. Niekedy sa však zdá, že v analyzovaných súvislostiach by bolo možné venovať väčšiu pozornosť aj slovenskej lexike. Napr. pri výklade o pomenovaniach moriaka odrážajúcich predstavu o jeho „indickom“, t. j. orientálnom pôvode (porov. fr. *dinde* < *poule d'Inde*, doslova „sliepka z Indie“; poľ. *indyk* < lat. *Indicus* „indický“ a i. – s. 189) by sa dalo pripomenúť, že výraz *indik* „moriak“ je doložený aj v jazykových pamiatkach staršej slovenčiny (porov. Historický slovník slovenského jazyka, zv. 1 [1991], s. 495, s. v. *indik*²). – Podobne po informácii o americkom pôvode papriky, na ktorú sa preniesli staršie výrazy označujúce korenie („Ľudia ju [papriku – Ľ. K.] preto začali volať podobne ako korenie, *peper*, *pepper*, *piper*“ – s. 110), by bola vítaná zmienka o názve korenia *piepor*, ktorý je známy nielen zo staršej slovenčiny a zo slovenských nárečí, ale zostal zachovaný aj v pomenovaní *mäta pieporná*, patriacom do súčasného botanického názvoslo-

² Autor týchto riadkov pozná z autopsie aj formy *suška* či dokonca *sška*, vzniknuté analogickou modifikáciou slova *súдруžka*, ktoré sa pred r. 1989 používalo aj vo vzťahu k učiteľkám základných škôl (dobové oficiálne oslovenie: *súдруžka učiteľka*).

via; slovenského čitateľa by takisto mohol zaujať fakt, že slovo *paprika* bolo prevzaté z maďarčiny.

I.4. V súlade so svojou kvalifikáciou i profesionálnym zameraním autorka venuje osobitnú pozornosť anglickému materiálu, zohľadňujúc fakt, že angličtina sa stáva „univerzálnym dorozumievacím jazykom“ (s. 8); s tým akiste súvisí aj jej rastúca znalosť v širšej verejnosti, ktorej je kniha adresovaná. Tento jazyk má navyše solidnú tradíciu etymologického výskumu, pričom rôzne anglické publikácie z tejto oblasti I. Krekáňová využila i počas prípravy svojej knihy; zdá sa však, že práca s nimi môže prinášať aj určité úskalia. Tak napr. v nadväznosti na informáciu, že „[b]enátsky učenec Aldus Manutius založil v roku 1494 prvé veľké vydavateľstvo na svete, Aldine Press“ (s. 79), si možno položiť otázku, či zmienený Benátčan (známy aj pod talianskym menom Aldo Manuzio) skutočne použil na prahu novoveku v názve svojej tlačiarenskej dielne anglické slovo *press* „tlač“. Podľa dostupných zdrojov (porov. Aldo Manuzio, tam aj odkazy na ďalšiu literatúru) tento typograf označoval svoje tlače značkou, na ktorej bola okrem jeho mena (rozdelného na dve časti: AL a DVS) zobrazená kotva a delfín. Atribút „Aldine“, ktorý uvádza autorka, pochádza z taliančiny; jeho východiskom je tal. *aldino* „súvisiaci s Aldom Manuziom“ (v taliančine s malým začiatočným písmenom), tvoriace aj súčasť slovného spojenia *edizione aldina* „vydanie (t. j. tlač) Alda Manuzia“, v množnom čísle *edizioni aldine* – ide tu zrejme o dodatočne zavedený termín z histórie kníhtlače, a nie o dobový názov benátskej tlačiarenskej dielne. – Na margo autorkinej zmienky o angl. *italics* „kurzíva“ (doslova „talianske písmo“), ktoré má blízke kultúrnohistorické súvislosti, možno dodať, že rovnoznačný výraz *italika* pozná aj slovenčina; porov. Slovník súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ; H – L [2011], s. 420), ktorý ho charakterizuje ako termín z oblasti polygrafie.

Vplyv angličtiny je viditeľný aj pri niektorých odborných termínoch, ktorých používaniu sa, prirodzene, nemožno vyhnúť ani v textoch popularizačného charakteru. V publikácii sa stretávame s adjektívami *protoindoeurópsky* („z protoindoeurópskeho jazyka“ – s. 110) a *protogermánsky* („v protogermánskych jazykoch“ – ibid.; „z protogermánskeho *bero*“ – s. 183), akiste podľa angl. *Proto-Indo-European*, *Proto-Germanic*, obsahujúcich vo svojej prvej časti prefixoid *proto-* (gréckeho pôvodu) vo význame typu „prvotný“. Slovenčina – podobne ako ďalšie slovanské jazyky – využíva na označe-

nie príslušných vývinových predstupňov neskorších jazykov či jazykových rodín domácu predponu *pra-*; slovenská jazykovedná terminológia pozná substantívum *prajazyk*, ako aj adjektíva *praindoeurópsky*, *pragermánsky* a pod.³ Ide tu o vplyv nemčiny, keďže historicko-porovnávacía indoeurópska jazykoveda sa od 19. stor. intenzívne rozvíjala práve v Nemecku; porov. nemecké termíny *Ursprache* „prajazyk“ (s predponou *ur-*, porov. nem. *alt* „starý“: *ur-alt* „prastarý“ a i.), *urgermanisch* „pragermánsky“ a pod. – aj autorka napokon korektné používa adjektívum *praslovanský* (s. 96, 228), a nie „protoslovanský“ na spôsob angl. *Proto-Slavic*.

II.1. Pokiaľ ide o relevantné informácie o pôvode rôznych výrazov – tvoriace *raison d'être* recenzovanej publikácie –, možno konštatovať, že I. Krekáňová ich prezentuje prístupným, mierne odľahčeným, avšak stále kultivovaným štýlom,⁴ ktorý nepochybne zohľadňuje očakávania cieľovej skupiny (máme na mysli atribút *zábavný* v názve publikácie); v tejto súvislosti treba napokon oceniť i nápaditú grafickú úpravu knihy. Na druhej strane aj dielo popularizačného charakteru musí rešpektovať existujúce vedecké poznatky, o ktorých sprístupňovanie sa usiluje; z tohto hľadiska možno mať isté výhrady voči niektorým informáciám uvedeným v publikácii, resp. viesť do nich určité korektúry.

Namiesto výkladu, podľa ktorého názov afrického kontinentu „[m]á pôvod nie celkom jasný a rozšírené sú najmenej štyri teórie (medzi nimi napríklad, že je z gréckeho *aphrike* [očakávaný prepis do slovenčiny: *afriké*; porov. ďalej, bod III.2.1. – L. K.], bez zimy, alebo z latinského *aprica*, slnečná)...“ (s. 66), by sme uprednostnili tradičné vysvetlenie, odrážajúce mimojazykové súvislosti známe už v antike. Východiskom zemepisného názvu *Afrika* je lat. (*terra*) *Āfrica* „krajina Afrov“, obsahujúce lat. *Āfricus* ako vzťahové adjektívum od etnonyma *Āfrī* mn., ktorým sa označovalo jedno z etník žijúcich v oblastiach na juh od Stredozemného mora (porov. *Thesaurus linguae Latinae*, s. v. *Āfrī*); označenie *Āfrica* sa postupne prenieslo na celý kontinent.

³ Zároveň dodajme, že citovaná formulácia „v protogermánskych jazykoch“ nie je korektná ani z vecného hľadiska, keďže historická jazykoveda rekonštruuje iba jeden východiskový pragermánsky jazyk, resp. germánsky prajazyk.

⁴ Rušivo pôsobí azda len používanie spojky *a síce* (s. 89, 187, 195, 199, 226) či konštrukcie *je tomu tak* („Tak tomu bolo...“ – s. 56; „Inak tomu nebolo...“ – s. 58; „Nebolo tomu inak...“ – s. 84) namiesto spisovného *a to, je to tak*.

Informácia, že psl. **doga* vo význame „oblúk“ (s. 96; žiaľ, nekorektné uvedené ako „doga“, bez vyznačenia nosovej samohlásky *o* zohrávajúcej významnú úlohu v praslovanskom fonologickom systéme) predstavuje novšiu obmenu psl. **toga*, majúceho rovnaký koreň ako slová *tuhý* či *túžba* (ibid.), nadväzuje pravdepodobne na V. Machka (1957, s. 101, s. v. *duha*); novšia slovanská etymológia túto Machkovu domnienku – implikujúcu nepravidelný fonetický vývin $t > d$ – neprijíma a pre obidva výrazy predpokladá rôzne etymologické východiská.

Na margo informácie, že *blúzka* bola „pôvodne vo Francúzsku 18. storočia modrá robotnícka halena, ktorej názov *blouse* vznikol z francúzskeho slova modrý, *bleu*“ (s. 145), možno pripomenúť, že fr. *blouse* je najskôr doložené vo význame „široký odev vidiečanov“ (od r. 1788; porov. Trésor..., s. v. *blouse*²), čo môže relativizovať predpoklad o prvotnosti významu typu „niečo modré; modrý odev“.

V súvislosti s prirovnaním *čuší ako päť peňazí* autorka píše: „Kedysi sa totiž peniaze počítali tak, že sa kládli na kôpky po piatich. Podobne sa zdánlivo nepochopiteľne používa v Česku výraz *pětka* označujúca [*sic!* označujúci – E. K.] desaťkorunáčku, pretože pri vzniku Kč bol konverzný kurz 1 : 2“ (s. 174). História čes. *pětka* „desaťkorunáčka“ siaha do obdobia pred vznikom českej, resp. československej koruny (Kč), t. j. ešte do čias Rakúsko-Uhorska: slovo *pětka* pôvodne označovalo bankovku v hodnote 5 zlatých, ktorá od menovej reformy v r. 1892 (1 zlatý = 2 koruny) zodpovedala 10 korunám; porov. napr. Hugo a kol. (2020, s. 323 – 324).

II.2. Niektoré výklady možno z odborného hľadiska charakterizovať ako príliš zjednodušujúce; etymologickú postupnosť, ktorú prezentuje autorka, je v podobných prípadoch potrebné doplniť o relevantný „medzičlánok“, spresňujúci etymologickú charakteristiku príslušných slov.

Napr. v nadväznosti na informácie „amatér, z latinského *amator*, milovník“ (s. 7) či „... a preto ich označovali... za žoviálnych (z latinského *Iovialis*, súvisiaci s bohom Jupiterom)“ (s. 58) možno upozorniť, že pri priamom prevzatí príslušných výrazov z latinčiny by sme v slovenčine očakávali formy **amátor* a **joviálny*. Slová *amatér* a *žoviálny* pochádzajú z francúzštiny, do ktorej boli prevzaté z latinčiny (*amateur* < lat. *amātor*), resp. z taliančiny (*jovial* < tal. *gioviale*, ktoré sa vyvinulo z lat. *Ioviālis*). – Naopak, predpoklad francúzskeho prostredníctvom nie je potrebný v prípade výrazu *palác* („Slovo

palác pochádza zo starofrancúzskeho *palais* [cisárske sídlo] z latinského *Palatium*“ – s. 136): z fonetických i kultúrnohistorických príčin tu možno konštatovať priame prevzatie z latinčiny do slovenčiny. Zo starej francúzštiny bolo prevzaté angl. *palace* „palác“, ktorého etymologická charakteristika sa však nedá mechanicky preniesť na jeho slovenský pendant *palác*.

O slove *patália* sa dočítame, že „z *bataglia*, teda bitky po taliansky, vznikla *patália*, teda ťažkosti, nepríjemnosti“ (s. 197). Odhliadnuc od nekorektnej informácie o forme talianskeho slova (správne *battaglia*, s dvoma *t*; analogicky aj označenie bataliónu *battaglione*, nie „bataglione“, *ibid.*), náležite sa tu uvádza konečné etymologické východisko slovenského výrazu; žiaduca by však bola aj informácia o sprostredkujúcom článku v podobe rak. nem. dial. *Pattali* „spor, škriepka, hádka“, vďaka ktorej by bolo jasné, prečo máme v slovenčine podobu *patália*, a nie **batália*, očakávanú pri prevzatí tal. *bataglia*. – Podobne „slovo *tucet* je z francúzskeho *douzaine*, skupina dvanásťich“ (s. 172): pri priamom prevzatí z francúzštiny by slovenské slovo znelo **duzén*, resp. **duzéna* (v prípade zachovania gramatického rodu východiskového francúzskeho výrazu); forma *tucet* pochádza zo staršieho nem. *Tutzet* (v dnešnej spisovnej nemčine *Dutzend*), prevzatého z fr. *douzaine*.

Slovo *žalár* sa vysvetľuje ako prevzatie „z nemeckého *Söller* (pavlač, povala)“ (s. 199): pri takomto etymóne by sme očakávali, že do slovenčiny bude prevzatý v podobe **zeler*, a nie *žalár*. Ako etymologické východisko slk. *žalár* sa v literatúre uvádza nie nem. *Söller* (t. j. slovo z novej hornej nemčiny), ale jeho vývinový predstupeň, ktorý mal v starej hornej nemčine podobu *solāri*, čo je prevzatie z lat. *sōlārium* (odtiaľ i slk. *solárium*), na ktoré správne poukazuje aj autorka.

Iné výkladové zjednodušenie nastalo pri slovách *palacinka* a *placenta*. Autorka korektne konštatuje, že „obe majú totiž pôvod v latinskom *placenta*, teda plochý koláč“ (s. 112), nezmieňuje sa však o rôznych spôsoboch či cestách, akými tieto výrazy prenikli do slovenčiny: priamo z latinčiny bolo prevzaté slovo *placenta*, zatiaľ čo *palacinka* má zložitejšie etymologické súvislosti – slovenčina prevzala tento výraz z maďarčiny (*palacsinta*, dial. *palacinka*), kde ide o prevzatie z rumunčiny (*plăcintă* ako priamy vývinový kontinuant lat. *placenta*). Pre úplnosť dodajme, že podobné prípady – t. j. slová, ktoré vznikli rôznym vývinom rovnakého etymologického východiska – sa v etymologickej vede označujú ako etymologické varianty.

Na margo informácie, že britský autor science-fiction Arthur Charles Clarke (1917 – 2008) „vymyslel aj onomatopoické slovo pre signál pípnutia v angličtine: *beep*“ (s. 39), možno pripomenúť, že zvukomalebný výraz *beep* je v angličtine doložený už r. 1929 ako označenie zvuku, ktorý vydávajú automobilové húkačky.⁵ Clarke ho podľa všetkého prvýkrát použil v súvislosti s elektrotechnickými zariadeniami⁶ – nemožno však tvrdiť, že toto slovo vytvoril či „vymyslel“.

Pri odvodzovaní výrazu *datľa* z gr. *daktylos* „prst“ (s. 111) by bolo potrebné uviesť, že slovo sa tradične interpretuje ako prevzatie zo semitských jazykov, a pokiaľ v gréčtine nadobudlo formu *daktylos*, stalo sa tak v dôsledku jeho novšieho ľudovoetymologického zblíženia s etymologicky nesúvisiacim pomenovaním prsta (gr. *daktylos*, δάκτυλος).

II.3. Špecifickú skupinu problémových javov tvoria prípady, keď sa pri výklade slova uvádza relevantný jazykový materiál, avšak vzájomný vzťah jednotlivých výrazov sa interpretuje spôsobom vzbudzujúcim rôzne námietky.

Gr. *ergon* a gr. *organon* („z gréckeho *ergon*, teda dielo, čin, skutok, výkon, je odvodené *organon* ako niečo, čo vykonáva určitú prácu, inak povedané nástroj“ – s. 48) majú rovnaký koreň, ktorý je v nich zastúpený vo variantnej forme (*erg-* i *org-*). Nemožno preto tvrdiť, že *organon* (ὄργανον) je odvodené od *ergon* (ἔργον); ide o paralelné odvodneniny od toho istého koreňa.

„Predpona *termo-* (ako povedzme v termostate) pochádza napríklad z názvu gréckeho mesta *Therma*, kde sa nachádzali vyhlásené horúce pramene“ (s. 75). Prefixoid *termo-*, používaný aj v súčasnom vedeckom a technickom názvosloví, nadväzuje na grécke zložené výrazy typu *thermo-bafēs* (θερμοβαφής) „farbený za horúca“, *thermo-lusia* (θερμολουσία) „kúpanie v horúcom kúpeli“ a pod. Gr. *thermo-* (θερμο-) je tzv. kompozičnou formou (používanou pri tvorbe kompozít, t. j. zložených výrazov) adjektíva *thermos* (θερμός) „teplý, horúci“. Substantivizáciou uvedeného adjektíva (v tvare

⁵ Porov. doklad uvedený v Oxford English Dictionary (zv. 2, s. 58): „Did you ever hear them talk about auto-horns?... There’s a *toot-toot*, and a *beep-beep*“ (zdroj: Edmund Wilson, I thought of Daisy).

⁶ Oxford English Dictionary (loco cit.) uvádza nasledujúci doklad z Clarkovho diela *The Sands of Mars* (1951): „The carrier wave... now modulated into an endless string of ,beep-beep-beeps‘.“

množného čísla stredného rodu) vzniklo gr. *ta therma* (τὰ θερμά) „horúce pramene“, zachované i v názve mesta zmieneného autorkou – etymologické východisko prefixoidu *termo-* však nemožno hľadať priamo v ňom.

Sotva sa dá súhlasiť s konštatovaním, že „[k]eď v roku 1348 postihol Benátky mor, zriadili na ostrove Santa Maria di Nazaret špitál, a nazvali ho podľa Lazára a mesta Nazaret a tak vznikol lazaret“ (s. 80); príslušná etymologická hypotéza (porov. napr. Cortelazzo – Zolli, 1999, s. 857, s. v. *lazzaretto*) tu bola, žiaľ, podaná až príliš zjednodušene, resp. skresľujúco. Zmienené zdravotnícke zariadenie (karanténna stanica) vzniklo na ostrove, ktorého meno sa uvádza v podobe *Santa Maria di Nazaretto* (resp. *Nazareth*), t. j. „Panna Mária Nazaretská“; ostrov bol pomenovaný podľa patrónky kostola, ktorý sa na ňom nachádzal. Na základe názvu ostrova vzniklo všeobecné podstatné meno (apelatívum) *nazaretto* ako označenie príslušnej karanténnej stanice; forma *lazzaretto*, prevzatá aj do slovenčiny (*lazaret*), vznikla v dôsledku formálneho zblíženia tal. *nazaretto* s tal. *lazzaro* „malomocný“ (podľa biblického Lazára, porov. Lk 16, 20).

Názov maďarskej menovej jednotky *forint* sa odvodzuje od názvu talianskeho mesta Florencia, kde sa razila minca „*florino*. Maďari si pridali *t* a vzniklo *fiorentino*, teda florentský (peniaz): *forint*“ (s. 127). Usúvzťažňovanie forintu ako reálie s Florenciou je korektné, na základe citovanej formulácie však možno dospieť k záveru, že taliansky názov mince *florino* bol prevzatý do maďarčiny, kde na jeho základe vzniklo adjektívum *fiorentino* „florentský“ ako východisko pre pomenovanie *forint*. Je tu žiaduca korektúra v tom zmysle, že tal. *florino* maďarčina prevzala (zrejme z jeho dobovej latinizovanej formy *florenus*, eventuálne i prostredníctvom nem. *Florin*) v podobe **forin*; dnešná forma maďarského výrazu (*forint*, s neetymologickým koncovým *-t*) mohla vzniknúť pod vplyvom tal. *fiorentino* „florentský“, ktoré však nevzniklo v maďarčine – porov. najnovšie Új magyar etimológiai szótár (s. v. *forint*).

Informácia, že slk. *záмок* „mechanizmus na zamykanie“ nadobudlo význam „šľachtické sídlo“ pod vplyvom nem. *Schloss*, majúceho obidva významy (s. 137), je korektná; na margo konštatovania, že nemecký výraz – odvodený od slovesa *schließen* „uzatvárať“ (druhotne „uzatvárať kľúčom, zamykať“) – pôvodne označoval „hradné sídlo, ktoré malo „uzamykateľné“ nádvorie, bolo teda opevnené“ (ibid.), však pripomenieme interpretáciu

uvedenú v autoritatívnom etymologickom slovníku nemčiny (Kluge, 2011, s. 812), podľa ktorého nem. *Schloss* označuje od 13. stor. aj hrad ako objekt, ktorý „uzatvára“, prehradzuje krajinu, tok rieky a pod.

„*Utorok* je deň druhý, zo staroslovienskeho *vtor* (iný, druhý)“ (s. 169): obidva výrazy – slk. *utorok* aj stsl. *вѣторъ* (autorkou uvedená forma „*vtor*“ bez jerových vokálov je chybná) – síce spolu súvisia, ale len v tom zmysle, že *utorok* je odvodené od predpokladaného prídavného mena **utorý*, etymologicky usúvzťažňovaného so stsl. *вѣторъ*. Nemožno tu hovoriť o prevzatí typu „stsl. *вѣторъ* > slk. *utorok*“.

Nie je prijateľná informácia, podľa ktorej „*rak* je pravdepodobne zjednodušeným prevzatím gréckeho *karkinos*“ (s. 188). Tradičný výklad predpokladá, že forma *rak* (resp. jej vývinový predstupeň v podobe psl. **rakъ*) vznikla nie celkom jasným fonetickým zjednodušením pôvodného **krak-*, ktoré sa usúvzťažňuje s gr. *karkinos* (καρκίνος), pričom sa predpokladá, že ide o výrazy majúce rovnaké indoeurópske východisko; v obidvoch jazykoch (gréčtina i praslovančina) ide o domáce slová.

„*Migréna* je z francúzskeho *migraine*, ktoré vzniklo skrátením pôvodného *demicraine* podľa latinského lekárskeho termínu *hemicrania*, bolesť polovice hlavy...“ (s. 224). Reálnejšie je vychádzať z prevzatia v smere lat. *hemicrania* > fr. *migraine*; formy so začiatočným fr. *demi-* „pol-, polo-“ sú novšie, vznikli až na základe skráteného fr. *migraine* (porov. Französisches Etymologisches Wörterbuch..., s. v. *hemicrania*).

Adjektívum *spanilý* súvisí so substantívom *pán*, nie je však korektné interpretovať ho v zmysle „doslova ‚z pána‘“ (s. 239), t. j. bez zohľadnenia východiskového staročeského slovesa *vzpaniti*; porov. podrobne Černá (2012).

„Čarodejniciam a vílam sa kedysi vo Francúzsku hovorilo *fata*, z latinského *fatalis*, osudový“ (s. 240). Vývinovým predstupňom dnešného fr. *fée* „víla“ je román. *fata* ž. „sudička“, z hľadiska pôvodu predstavujúce morfológický variant k lat. *fātum* „osud“ ako substantívu stredného rodu (porov. Französisches Etymologisches Wörterbuch..., s. v. *fata*). Slovo *fātum* sa stalo východiskom aj pre vznik vzťahového adjektíva *fātālis* „osudový“, ktoré spomína autorka; nie sú tu však opodstatnené úvahy o odvodzovaní v smere *fātālis* > *fata*.

III. Naše ďalšie pripomienky, zasahujúce do redakčnej oblasti, názorne ilustrujú špecifiká edičnej prípravy publikácie, ktorá obsahuje rozsiahly le-

xikálny materiál rôznych cudzích jazykov – nielen pri „prísne vedeckých“ dielach, ale aj pri knihe popularizačného charakteru je nanajvýš potrebné ísť *ad fontes* v tom zmysle, že budú verifikované (s využitím seriózných lexikografických prameňov k jednotlivým jazykom a pod.) všetky citované inojazyčné doklady a vyriešené rôzne otázky, ktoré súvisia s ich používaním v slovenskom texte.

III.1. Na úvod sa zmienime o nekorektnostiach súvisiacich s charakteristikou niektorých výrazov z hľadiska ich zaradenia ku konkrétnym jazykom. – Slovo *avaria* ako hypotetické (písomne pravdepodobne nedoložené) východisko pre výraz *havária* nie je „starogrécke“ (s. 135): v odbornej literatúre sa rekonštruje ako novšia, zrejme až stredoveká odvodenina od klasického gr. *abarés* (ἀβάρης) „nemajúci váhu“ (od gr. *baros* [βάρος] „váha“), reflektujúca fonetickú zmenu *b > v*, ktorá sa uskutočnila v neskorej antike. – Výraz *camera*, označujúci uzatvorený priestor, nie je grécky (s. 235), ale latinský; latinčina ho prevzala z gréčtiny, kde má formu *kamara* (καμάρα). – V súvislosti so slovom *stres* autorka konštatuje, že lekár Selye ako priekopník bádania v tejto oblasti „samotný termín *stres* aj vymyslel skrátením latinského *dostress*, úzkosť“ (s. 224): ide tu zrejme o chybný zápis výrazu *distress*, ktorý však nie je latinský, ale anglický. – Pri prehľade názvov jablka v rôznych indoeurópskych jazykoch sa stretávame s informáciou „v starých slovanských jazykoch *jabloko*“ (s. 110): forma *jabloko* je ruská (яблоко), iné slovanské jazyky (atribút „staré“ tu nie je jasný) používajú pre zmienené ovocie foneticky odlišné pomenovania.

III.2. Vzhľadom na význam klasických jazykov v európskom kultúrnom okruhu neprekvapuje, že autorka vo svojich výkladoch uvádza početné grécke a latinské slová, ktoré poslúžili ako etymologické východiská pre rôzne výrazy objasňované v publikácii. Práve gréckemu jazykovému materiálu budeme venovať osobitnú pozornosť.

III.2.1. Grécke doklady sa uvádzajú v prepise do latinky, ktorý však nie je jednotný – zdá sa, že do textu recenzovanej publikácie boli prevzaté *bona fide* z prác, ktoré autorka využila pri jej príprave a ktoré sa s otázkou prepisu z gréckej alfabety vyrovnávali rôznym spôsobom. Najneskôr v redakčnej fáze by pritom bolo bývalo žiaduce zjednotiť prepis gréckych výrazov v súlade s platnými Pravidlami slovenského pravopisu (ďalej PSP), ktoré obsahujú aj samostatnú kapitolu Prepis z gréckej abecedy (porov. PSP, 2013,

s. 83 – 84): pre úplnosť uvedme, že ide o spôsob prepisu, ktorý abstrahuje od vyznačovania miesta a druhu pôvodného gréckeho prízvuku a dĺžku gréckych vokálov zachováva len pri prepise písmen éta (Η η) a omega (Ω ω).

Tak napr. v rámci výkladu o slove *akadémia* (s. 12) sa dozvedáme o gréckom hrdinovi Akadémovi, ktorého meno – v gréčtine písané s étou (Ακάδημος) – sa v slovenskom texte správne uvádza s dlhým é; analogicky treba prepisovať do slovenčiny aj slovo Ακαδήμεια ako (od mena *Akadémos* odvodený) názov olivového hája v Aténach, ktorý bol zasvätený tomuto hrdinovi, t. j. *Akadémeia*, nie „Akademeia“ (s krátkym *e*). Gr. κρατήρ „nádoba na miešanie vína s vodou“, ψυχή „duša“ či meno mytologickej postavy Νιόβη sa uvádzajú v korektnom prepise *psyché* (s. 225), *Niobé* (s. 55; do úvahy by prichádzalo aj použitie morfológicky adaptovanej podoby *Nioba* – porov. PSP, 2013, s. 44; Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny, s. v. *Nioba*), *kratér* (s. 60); neplatí to však o formách „demos“ (s. 16), „kometes“ (s. 47), „elektron“ (s. 60) a i., kde by sme vzhľadom na východiskové gr. δήμος „ľud“, κομητής „dlhovlasý“ a ἤλεκτρον očakávali prepis *démos*, *kométés* a *élektron*.

Zdá sa, že okrem mena nymfy „Echó“ (porov. nižšie) sa písmeno omega nikde neprepisuje ako dlhé *ó* – porov. „foto-“ (s. 47; gr. φωτο- ako kompozíčná forma gr. φῶς, gen. φωτός „svetlo“), „chroma“ (ibid.; gr. χρῶμα „farba“), „grafo“ (ibid.; gr. γράφω „píšem“), „heros“ (s. 226; gr. ἥρως „hrdina“), „idiotes“ (s. 234; gr. ἰδιώτης „súkromná osoba, radový občan“) a i., v prepise podľa PSP *fóto-*, *chróma*, *grafó*, *hérós*, *idiótés*.

Digraf *ou* [u] sa podľa PSP prepisuje ako *u* – z toho vyplýva, že gr. καλάπους „obuvnícke kopyto“ a βοῦς „býk“ mali byť uvedené v podobe *kalapus*, *bus*, nie „kalapous“ (s. 196), „bous“ (s. 224).

Pokiaľ ide o prepis gréckych písmen označujúcich spoluhlásky, v analyzovanom kontexte sú relevantné nasledujúce prípady:

Písmeno théta (Θ θ), označujúce aspirované *t*, sa do slovenčiny prepisuje digrafom *th*. Ten nachádzame pri formách „methyo“ (s. 106; gr. μεθύω „som opitý, opojený“; správny prepis: *methyó*) či „theke“ (s. 233; gr. θήκη „miesto na uloženie“, správne *théké*); zároveň sa v texte objavuje „matematikos“ (s. 52; gr. μαθηματικός „súviaci s učením“) namiesto očakávaného *mathématikos*.

Písmeno kappa (Κ κ), označujúce spoluhlásku *k*, sa prepisuje ako *k* – preto nie je dôvod prepisovať gr. μόνικος „žijúci osamelo“ ako „monoikos“ (s. 70) namiesto náležitého *monoikos*.

Prepis písmena fi (Φ φ) pomocou *f* sa rešpektuje pri formách „-fanes“ (s. 149; gr. -φανης, správne *-fanés*, s dlhým *é*) a „morfe“ (s. 226; gr. μορφη „podoba“, správne *morfé*), zároveň sa však gr. φλέγμα „flegma, sliz“, φρήν „rozum, myseľ“ a φρενίτις „zápal mozgu“ uvádzajú v podobe „phlegma“ (s. 219), „phren“, „phrenitis“ (s. 221) namiesto očakávaného *flegma*, *frén*, *frenitis*. Do tejto kategórie patrí aj zmienka o odvodzovaní lat. *Aprilis* „apríl“ od „gréckeho mena Afrodita (Aphros)“ (s. 175): podľa všetkého tu zostalo naznačené, avšak bližšie nevysvetlené, že už v staroveku sa meno bohyně Afrodity špekulatívne usúvzťazňovalo s výrazom označujúcim morskú penu, z ktorej sa Afrodita údajne zrodila (gr. ἀφρός „pena“; správny prepis: *afros* – s malým začiatočným písmenom, keďže nejde o vlastné meno).

Ako sa konštatuje v PSP (2013, s. 84), „[v] úplnosti sa tento spôsob uplatňuje pri prepise na vedecké ciele v textoch z oblasti starovekých dejín, literatúry, filozofie a pod. a v bibliografii. Mnohé starogrécke mená sa však píšu ustáleným domácim spôsobom.“ V podobných prípadoch je vhodné zohľadňovať spôsob uvádzania príslušných mien v autoritatívnych slovníkových príručkách, encyklopedických dielach a pod.

Tak napr. s menom gréckeho boha slnka sa v recenzovanej publikácii stretávame vo forme „Helios“ (s. 97). Vhodnejšie by bolo postupovať v súlade s Encyclopaediou Belianou (zv. 5 [2007], s. 579), ktorá obsahuje heslový výraz *Hélios*, t. j. rešpektuje formu gréckeho slova (Ἥλιος, s dlhým vokálom *é*).

Meno gréckej nymfy, ktoré rezonuje aj v apelatívne *echo* „ozvena“, sa uvádza ako „Echó“ (s. 179). Pri zohľadnení gréckeho východiska Ἠχώ (s dvoma dlhými vokálmi) by sme očakávali prepis *Échó*, resp. *Écho* („Grécke ženské mená zakončené na *o* sa prepisujú s *-o*: *Alekto*, *Lampito*, *Loto*, *Sapfo*, *Léto*“ – PSP, 2013, s. 44); ako autori či redaktori textu obsahujúceho uvedené meno by sme však uprednostnili jeho zdomácnenú formu *Echo* (t. j. s dvoma krátkymi vokálmi) – porov. príslušné heslo v Encyclopaedii Beliane (zv. 4 [2005], s. 15).

III.2.2. Problematika uvádzania gréckeho lexikálneho materiálu sa neobmedzuje len na spôsob jeho prepisu do slovenčiny, ale týka sa aj informácií o jeho forme a význame.

Možno tu poukázať napr. na údaj „čierna žľč (grécky *melan-chole*)“, ktorý nachádzame pri výklade o slove *melancholik* (s. 47). Spojeniu *čierna žľč*

by v gréčtine zodpovedalo *melaina cholé* (μέλαινα χολή); dodajme, že pre etymológiu slova je relevantné gr. *melancholikos* (μελαγχολικός) „nachádzajúci sa pod vplyvom čiernej žľče, melancholický“, utvorené na základe uvedeného spojenia a vo výklade, žiaľ, nezmienené.

Nemožno akceptovať informáciu, podľa ktorej „[m]eteorológia je z gréckeho *meteoron*, vysoko v oblakoch, a *logos*, zaoberať sa“ (s. 58). Gr. *meteóron* (μετέωρον) je tvar stredného rodu od adjektíva *meteóros* (μετέωρος) „vzdvihnutý do výšky a i.; nadzemský“ (odtiaľ substantivizované použitie v pluráli *ta meteóra* [τὰ μετέωρα] „nebeské telesá a i.“); *logos* (λόγος) nie je sloveso s významom „zaoberať sa“, ale podstatné meno znamenajúce „(vyrieknuté) slovo; to, o čom sa hovorí, a i.“. – Podobná nekorektnosť pri určení slovnodruhovej príslušnosti sa objavuje aj v údaji „z gréckeho *tropos*, obraciam“ (s. 207): *tropos* (τρόπος) je podstatné meno s významom „obrať“, význam „obraciam“ má sloveso *trepó* (τρέπω).

Pre gr. *kathedra* (καθέδρα) sa uvádza pôvodný význam „sedadlo oproti“ (s. 137). Keďže ide o derivát od slovesa *kathēzomai* (καθέζομαι) „sadam si, usádzam sa; sedím a i.“, utvoreného pomocou predpony *kata-* (κατα-) s primárnym významom „zhora nadol“, vhodnejším významovým východiskom by tu zrejme bolo * „sadnutie si nadol“, odtiaľ „usadenie sa; sedenie (t. j. výsledok usadenia sa)“ > „miesto sedenia, sedadlo“.

Problematická je aj informácia „*sarkos* – mäso“ (s. 238): keďže gr. *sarkos* (σάρκός) je tvarom genitívu singuláru od gr. *sarx* (σάρξ) „mäso“, adekvátna by tu bola formulácia typu „*sarx*, gen. *sarkos* – mäso“.

III.3. Pokiaľ ide o latinský jazykový materiál, v akademickom titule uvedenom ako „magister artum liberalium“ (s. 19) mala byť uvedená forma *artium*, čo je tvar genitívu plurálu od lat. *ars*, gen. *artis* „umenie“. – Podobne je potrebné opraviť „sal ammoniac“ (s. 58) na *sal ammoniacus* či „latinské *linos*“ (s. 150) na *linum*.

Nie je akceptovateľná informácia o lat. „*torpere* (stuhnúť, stárpnúť)“ (s. 194): nejde tu o prídavné meno, ale o sloveso s významom „trpnúť, tuhnúť a pod.“.

Vo sfére vlastných mien možno mať výhrady voči forme *Octavián* („Maecenas, priateľ cisára Octaviána...“ – s. 89), ktorú by sme označili ako hybridnú – zachováva sa v nej pôvodné latinské písanie *c* (foneticky [k]), zároveň sa však dĺžka latinskej samohlásky signalizuje slovenskou grafémou

á. Riešením je tu použitie zdomácnenej formy *Oktavián*, ktorú nachádzame už v Pravidlách slovenského pravopisu (1931, s. 207) či v Slovníku slovenského jazyka (zv. 6 [1968], s. 144).

Naopak, v prípade mena slávneho rímskeho vojvodu („O Germánii písali Tacitus aj Cézar...“ – s. 84) je potrebné – v zhode s tradíciou, ktorú rešpektujú aj platné PSP (2013, s. 157) – zostať pri jeho pôvodnom latinskom písaní *Caesar*. Foneticky, t. j. v súlade s výslovnosťou [cézar], sa v spisovnej slovenčine píše len všeobecné podstatné meno (apelatívum) *cézar*, majúce v súčasnom jazyku významy „1. titul rímskeho cisára, neskôr panovnícky titul najvyššieho stupňa, vládár“ (zo štylistického hľadiska historizmus) a „2. človek bažiaci po sláve, obyč. zotročujúci svoje okolie“ (porov. SSSJ, A – G [2006], s. 421).

Substantívum „idy“, uvedené pri výklade o rímskom kalendári (s. 171), je v slovenčine etablované v podobe *ídy* (SSSJ, H – L [2011], s. 326), reflektujúcej dlhú samohlásku v koreni východiskového lat. *Īdūs* mn. „idy“. – Z analogických príčin je žiaduce uvádzať výraz „nony“, spomenutý v rovnakom kontexte (ibid.), v podobe *nóny*. Jeho etymologickým východiskom je lat. *Nōnae* mn. „deviaty deň pred ídami“ ako odvodenina od lat. *nōnus* „deviaty“; rovnaký etymón má i slk. *nóna*, ktoré bolo prevzaté z latinčiny v rôznych významoch a zachováva si dlhé *ó* aj v slovenčine (porov. SSSJ, M – N [2015], s. 1037).⁷

III.4. Materiál ďalších jazykov:

Vo francúzskych slovách sa niekedy nevhodne zamieňajú grafémy *e* a *é* – porov. „marche“ (s. 81, 82), „Lynceé“ (s. 185), „couché“ (s. 232) namiesto správneho *marché*, *Lynceé*, *couche*. – Francúzska zdrobnenina od slova *toile* má podobu *toilette*, nie „toilet“ (s. 146; azda vplyv angličtiny?). – Meno francúzskeho markíza, podľa ktorého je pomenovaná omáčka *bešamel*, autorka uvádza v podobe *Béchameil* (s. 118), s ktorou sa možno stretnúť v odbornej literatúre popri forme *Béchamel*. Fr. *béchamel(le)* ako názov príslušnej omáčky však naznačuje, že je vhodnejšie uvádzať ho skôr v podobe *Béchamel*: vychádzajúc z variantu *Béchameil*, očakávali by sme, že názov omáčky bude mať podobu **béchameil(le)*.

⁷ K slovenskej forme s dlhým *ó* porov. i Špaňár (1987, s. 391): „*Nōnae*, -ārum f *Nóny*...“ – zároveň však treba pripomenúť, že ide o pomenovanie dňa v mesiaci, t. j. o všeobecné podstatné meno, ktoré sa podľa zásad slovenského pravopisu píše s malým začiatočným písmenom.

Pokiaľ ide o iné románske jazyky, pripomeňme, že španielsky názov Anglicka je *Inglaterra*, nie „Ingaterra“ (s. 83); mesto na Baleárskych ostrovoch sa volá *Mahón*, nie „Mahon“ (s. 116). – Meno neapolského reštaurátora by malo byť uvedené skôr v podobe *Raffaele*, nie „Raffaelle“ (s. 101). – Rumunský ekvivalent maďarského názvu obce Világos je *Şiria* (foneticky [ši-]), a nie „Siria“ (s. 202).

Meno „Johan“, tvoriace súčasť mena vodcu lúpežnej bandy Grasela (s. 159), má v nemčine podobu *Johann*; opraviť treba i nem. „Obacht genen“ (s. 199) a „Fiessel“ (s. 200) na *Obacht geben, Fiesel*.

Nekorektné sú maďarské formy „kiraly“ (s. 182), „kíbicz“ (s. 208), „hászártos“ (s. 209) namiesto *király, kibic, hászártos*. – Názov obce pri Komárne, od ktorého sa odvodzuje substantívum *koč*, má v súčasnej maďarčine podobu *Kocs*, nie „Kocz“ (s. 136).

V kapitolke o názvoch čaju nás prekvapil názov čínskej oblasti „Fudžian“ (s. 120), ktorý podľa všetkého vznikol *ad hoc* poslovenčením jeho anglickej formy *Fujian*. Žiaduce by bolo bývalo postupovať v súlade s Encyclopaediou Belianou (zv. 4 [2005], s. 656), kde nachádzame samostatné heslo venované príslušnej čínskej provincii, ktorej názov sa prepisuje do slovenčiny ako *Fu-tien*. – Adjektívum použité v zmienke o „kantónskej“ čínštine (ibid.) treba opraviť na *kantónsky*; ide tu o odvodeninu od názvu mesta *Kanton* (v slovenčine exonymum s krátkym koncovým *-on*). – Spôsob prepisu z ďalších východných jazykov použitých v uvedenej súvislosti by bolo potrebné prekonzultovať s orientalistami: napr. arabský názov čaju by sme prepisovali do slovenčiny skôr ako *šáj*, a nie (cez angličtinu) ako „shay“ (ibid.).

Vracajúc sa na záver opäť na slovanskú pôdu, upozorníme na praslovanskú formu „delati“ (s. 169) namiesto náležitého *dělati* (s grafémou *ě* označujúcou praslovanskú samohlásku *jať*, odlišnú od samohlásky *e*) či na poľský názov dámy ako šachovej figúry, uvedený v podobe „hejtman“ (s. 215) namiesto dnešného spisovného *hetman*. – Šachu sa týka aj naša posledná pripomienka: rus. *ладья*, označujúce vežu v tejto hre, sa podľa zásad prepisu z ruskej cyriliky uvedených v PSP (2013, s. 78) prepisuje do slovenčiny ako *ladia*, nie „laďa“ (ibid.).

IV. Záver. – Recenzovaná publikácia predstavuje vzácny prípad, keď zanietený záujemca o určitý vedný odbor z radov širšej verejnosti vykoná kus chvályhodnej práce v oblasti popularizácie, na akú nemusia samotným ved-

com plne vyťaženým vlastným výskumom – majúcim za cieľ priniesť nové poznatky (či, v prípade etymológie, aspoň náležite podložené hypotézy) – zostávať potrebné tvorivé kapacity. Autor týchto riadkov za to vyslovuje I. Krekáňovej svoje uznanie a poďakovanie, pričom si zároveň dovoľuje odcitovať časť vyjadrenia čitateľky, ktorá 13. decembra 2022 uverejnila svoje hodnotenie tejto knihy na webovej stránke jedného z internetových kníhkupectiev: „... pevne verím, že autorka nám prinesie i pokračovanie, a možno ešte vtípnejšie.“ Pri jeho príprave bude azda možné zohľadniť aj pripomienky obsiahnuté v tejto recenzii.

Lubor Králik
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

Aldo Manuzio [dátum poslednej aktualizácie: 17. 4. 2023]. Dostupné na https://it.wikipedia.org/wiki/Aldo_Manuzio [cit. 8. 5. 2023].

CORTELAZZO, Manlio – ZOLLI, Paolo: DELI – Dizionario Etimologico della Lingua Italiana. Bologna: Zanichelli editore S.p.A. 1999. 1 856 s.

ČERNÁ, Alena: Spanilá jízda po internetu. In: Naše řeč, 2012, roč. 95, č. 3, s. 113 – 121.

Encyclopaedia Beliana. Bratislava: Veda 1999 n.

Französisches Etymologisches Wörterbuch de Walther von Wartburg. Dostupné na <http://stella.atilf.fr/FEW/> [cit. 8. 5. 2023].

Historický slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1991 – 2008. 7 zv.

HUGO, Jan a kol.: Slovník nespisovné češtiny. 4., rozšířené vyd. Praha: Maxdorf 2020. 528 s.

KLUGE, Ferdinand: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearb. von Elmar Seebold. 25., durchgesehene und erweiterte Aufl. Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG 2011. LXIX + 1 021 s.

KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s.

LIBERMAN, Anatoly: Word Origins... and How We Know Them. Etymology for Everyone. Oxford: Oxford University Press 2005. VII + 336 s.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 628 s.

MALKIEL, Yakov: Etymological Dictionaries: A Tentative Typology. Chicago – London: The University of Chicago Press 1976. IX + 144 s.

Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Dostupné na <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 8. 5. 2023].

OTKUPŠČIKOV, Jurij Vladimirovič: K istokam slova. Rasskazy o nauke etimologii. 4-je izd., pererabotannoje. Sankt-Peterburg: Avalon – Azbuka-klassika 2005. 351 s.

Oxford English Dictionary. Second edition. Oxford: Clarendon Press 1989. 20 zv.

Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Praha: nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931. 364 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Slovník slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968. 6 zv.

Slovník súčasného slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2006 n.

ŠPAŇÁR, Július: Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník. 4. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 1 223 s.

Thesaurus linguae Latinae (TLL). Dostupné na <https://thesaurus.badw.de/tll-digital/tll-open-access.html> [cit. 8. 5. 2023].

Trésor de la Langue Française informatisé. Dostupné na <http://atilf.atilf.fr/> [cit. 8. 5. 2023].

Új magyar etimológiai szótár. Dostupné na <https://uesz.nytud.hu/index.html> [cit. 8. 5. 2023].

VEČERKA, Radoslav a kol.: K pramenům slov. Uvedení do etymologie. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2006. 356 s.

SPYTOVALI STE SA

Rázcestník. – „V turistických textoch sa popri názve *smerovník*, ktorým sa označuje stĺp s tabuľkami informujúcimi o smere a čase cieľových miest či bodov, používa v rovnakom význame slovo *rázcestník*, prípadne *rozcestník*. Z týchto troch výrazov som na stránke so slovníkmi Vášho ústavu našla iba slovo *smerovník*. Možno slová *smerovník*, *rázcestník* a *rozcestník* považovať za plnohodnotné synonymá?“

Ako píše autorka otázky (redaktorka), slovníky sprístupnené na stránke Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV registrujú iba slovo *smerovník*. Slovník slovenského jazyka (4. zv., 1964) pri výklade jeho významu „ukazovateľ smeru na rázcestí“ uvádza kvalifikátor *doprav.*, t. j. dopravný termín (Dopravný slovník, 1983, definuje termín *smerovník* ako „cestný stĺp vystrojený tabuľkou informujúcou o smere cesty a o vzdialenosti vyznačenej usadlosti“). V rovnakom význame zachytáva slovo *smerovník* Synonymický slovník slovenčiny (2004). Tretím zdrojom evidujúcim slovo *smerovník* je najnovší Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. Keďže výrazy *rázcestník* a *rozcestník* sa v lexikografických príručkách nenachádzajú, pri odpovedi sa oprieme o korpus textov¹.

Slovo *rázcestník* je v ňom pomerne bohato zastúpené (2 629 ráz). Z početných dokladov vyberáme tieto: *Slnko ešte svieta, keď skladám plecniak pri známom rázcestníku pod Veľkým kameňom.* – *Pri turistickom orientačnom rázcestníku odbočíme po žltej značke doprava.* – *Zdalo sa, že vrchol je nekonečný a rázcestník nikdy nepríde.*

O niečo menší, ale nie zanedbateľný je výskyt slova *rozcestník* (1 602 dokladov): *Necelý kilometer nad Baňou je rozcestník modrej, zelenej a žltej turistickej značky.* – *Na významných miestach a rázcestiach sa umiestňujú smerovníky (rozcestníky) s miestnymi a smerovými tabuľkami.*

Citované vety a explicitne posledná veta dokazujú, že slová *smerovník*, *rázcestník* a *rozcestník* sa používajú v rovnakom význame, čiže ako pome-

¹ Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (22.01), ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV.

novania ukazovateľa smeru na rázcestiach. Aby sme zodpovedali otázku pisateľky, či ide o plnohodnotné synonymá, pozrieme sa na slová *rázcestník* a *rozcestník* z hľadiska slovtvorby.

Slovo *rázcestník* vzniklo z podstatného mena *rázcestie* pomocou prípony *-ník*. Príponou *-ník* sa tvoria najmä názvy vecí podľa vzťahu k základovému podstatnému menu, porov. *čaj – čajník, deň – denník, slnko – slnečník, zásoba – zásobník, úvod – úvodník*. Základom slova *rozcestník* je podstatné meno *rozcestie*, ktoré zaznamenáva len starší Slovník slovenského jazyka (3. zv., 1963) ako zastaraný výraz a korpusové texty to potvrdzujú: kým slovo *rázcestie* sa v korpuse vyskytuje 23 487-krát, slovo *rozcestie* má iba 871 dokladov. Česko-slovenský slovník (1979) pri hesle *rozcestí* uvádza slovenský ekvivalent *rázcestie* a pri slove *rozcestník* výraz *rázcestník*. Ako plnohodnotný synonymný ekvivalent slova *smerovník* teda hodnotíme slovo *rázcestník*.

Pri slove *rázcestník* sa ešte pristavíme. Vyhľadávanie v lexikálnom korpuse prinieslo na toto slovo nový pohľad. Texty ukázali, že slovo *rázcestník* sa používa nielen v turistickom prostredí, ale aj v informatike, kde sa ním pomenúva webový komponent, ktorý usporadúva pre používateľa odkazy na súvisiaci obsah rozmiestnený na rôznych, samostatných podstránkach. Tento nový význam dokladajú takéto vety: *Na rodinnej stránke vás zbierka odkazov nasmeruje na rozprávky i televízny humor... stačí len klikat' a vracat' sa na rázcestník.* – *Nemalý význam pre informovanosť knihovníckej komunity má webová stránka... ide o základný rázcestník pre odborné informácie o legislatíve, kontaktoch, termínoch, programoch a zdrojoch.* – *Jediné, čo na titulnej stránke zostalo bez zmeny, bol obrázkový rázcestník, ktorý našim zákazníkom pomáha lepšie sa orientovať.*

Pre úplnosť treba povedať, že aj v uvedenom novom význame sa popri podobe *rázcestník* používa slovo *rozcestník*, napr. *Zatiaľ budú obyvatelia mesta komunikovať cez četbota pomocou rôznych rozcestníkov – liniek a tlačidiel*, pričom rovnako platí, že za spisovné sa pokladá len podoba *rázcestník*. Dodávame, že podobný význam má aj termín z informatiky *menu*, ktoré sa v Slovníku súčasného slovenského jazyka M – N (2015) vysvetľuje ako „ponuka činností počítačového programu napr. na obrazovke“.

Silvia Duchková
Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

PRIPOMÍNAME SI

12. 5. 2023

Vo veku 90 rokov nás navždy opustil **prof. PhDr. Ábel Král, DrSc.**, slovenský jazykovedec a pedagóg. Zaoberal sa všeobecnou jazykovedou, fonetikou, fonológiou a slovenskou ortoepiou. Ako vysokoškolský pedagóg pôsobil na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (v Kabinete fonetiky, neskôr v oddelení fonetiky a všeobecnej jazykovedy Katedry slovenského jazyka FFUK), na Pedagogickej fakulte v Nitre a na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, na univerzitách v Kolíne nad Rýnom a v Bonne (ako hosťujúci profesor). Popri množstve vedeckých publikácií a štúdií bol autorom kodifikačnej príručky Pravidlá slovenskej výslovnosti, ktorá vyšla vo viacerých vydaniach (1984, 1988, 1996, 2005, 2009). (Viac na http://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci.)

Češť jeho pamiatke!

30. 6. 2023

80. výročie narodenia **doc. PhDr. Eleny Krasnovskej, CSc.**, jazykovedkyne a pedagogičky. V r. 1960 – 1965 študovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (slovenský jazyk – ruský jazyk). Od r. 1971 pracovala v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, v r. 1995 – 2006 bola vedeckou pracovníčkou Slavistického kabinetu SAV v Bratislave, v r. 1998 a 2002 vykonávala funkciu zástupkyne riaditeľa kabinetu. Od r. 1995 pôsobila na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity (ako odborná asistentka, neskôr docentka), kde vyučovala dejiny slovenského jazyka, dialektológiu, základy slavistiky a staroslovienčiny, ale aj ruský jazyk. Ako členka kolektívu spolupracovala na piatich zväzkoch Historického slovníka slovenského jazyka. Zomrela 25. októbra 2018 v Bratislave.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300